МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Ніна РЖЕВСЬКА
«___»_____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ, СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЯ»

Тема: «НАТО І ЄС: ШЛЯХИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЧЛЕНСТВА ДЛЯ КРАЇН КОЛИШНЬОЇ ЮГОСЛАВІЇ»

Виконавець: здобувач вищої освіти 2 курсу, 208 М групи, Корж Андрій Сергійович

Керівник: д.і.н., проф., професор кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій Троян Сергій Станіславович

Нормоконтролер _____ Олексій МЕНДРІН
(підпис)

КИЇВ 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ……3
ВСТУП……..4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ……7
1.1. Базові підходи і методологічні принципи вивчення проблеми…….…….....7
1.2. Відносини НАТО та ЄЕС з Югославією до 1992 року…….…….9
РОЗДІЛ 2. ВІДНОСИНИ НАТО ТА ЄС З КРАЇНАМИ КОЛИШНЬОЇ ЮГОСЛАВІЇ……...14
2.1. НАТО та країни колишньої Югославії..…….....14
2.2. Відносини Європейського Союзу з країнами колишньої Югославії..……31
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН НАТО ТА ЄС З КОЛИШНІМИ КРАЇНАМИ ЮГОСЛАВІЇ…….……..49
3.1. Перспективи членства в ЄС для країн колишньої Югославії…….....49
3.2. Перспективи розвитку відносин з НАТО……..58
ВИСНОВКИ……..63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ…….……67

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄЕС – Європейське економічне співтовариство

ЄС – Європейський Союз

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

СФРЮ – Союзна Федеративна Республіка Югославія

EADRCC – Євроатлантичний координаційний центр реагування на стихійні лиха

EUSR – Спеціальний представник Європейського Союзу

ISAF – Міжнародні сили сприяння безпеці

KFOR – Міжнародні сили з підтримки миру в Косова

ВСТУП

Європейський Союз і Північноатлантичний Альянс – організації, для яких одним з ключових питань безпеки є розвиток стабільних відносин і зміцнення конструктивного співробітництва на Балканах. Після розпаду Югославії та отримання незалежності новими країнами, ЄС і НАТО зазнали серйозних потрясінь через великий потік біженців до Західної Європи та насильницьку громадянську війну, яка підривала основи європейської безпеки. Балканський півострів до сьогодні зберігає серозний конфліктогенний потенціал.

Отже, стабільний розвиток і набуття членства всіма країнами колишньої Югославії є одним із стратегічних напрямків розвитку для ЄС і НАТО.

Актуальність дослідження полягає в тому, що в кожної колишньої країни-члена СФРЮ були або є проблеми внутрішнього чи зовнішнього плану на шляху до набуття членства в ЄС та НАТО. Сучасна Європа перебуває у стані геополітичних змін і подальше розширення зони впливу ЄС та НАТО є стратегічними для стабільності в Європі. Країни колишньої СФРЮ знаходяться в центрі Балканського півострова та мають спільні кордони з країнами ЄС та НАТО. Кожна з колишніх країн-членів СФРЮ мала або зберігає нині свої унікальні проблеми, які уповільнюють процес інтеграції до європейських і євроатлантичних об’єднань. Дослідження цих проблем є важливим елементом для створення механізмів по їх вирішенню, значимих і для майбутніх потенційних членів ЄС та НАТО.

Метою кваліфікаційного дослідження є визначення шляхів, результатів і перспектив набуття членства в ЄС і НАТО для всіх країн колишньої Югославії

Завдання дослідження:

– вивчити характер, проблеми і особливості співробітництва нових балканських країн з ЄЕС/ЄС і НАТО

– дослідити специфіку і шляхи набуття членства в ЄС та НАТО країнами колишньої СФРЮ

– визначити можливості, перспективи та потенційні шляхи вступу в ЄС і НАТО країн колишньої Югославії;

– зробити прогноз сценаріїв набуття членства в ЄС та НАТО країнами колишньої СФРЮ.

Об'єктом дослідження є балканський вектор європейської і євроатлантичної інтеграції.

Предметом є шляхи, особливості, проблеми, результати та перспективи входження держав колишньої СФРЮ до Північноатлантичного Альянсу та Європейського Союзу.

Методологія наукового дослідження ґрунтується на положенні про своєчасність ознайомлення з первинною інформацією та виявленням проблемних ситуацій і прогнозом розвитку подій. Основні методи дослідження : історичний, логічний, узагальнення, моделювання; спеціальні – інформаційного підходу, системного аналізу, порівняльно-типологічний, порівняльно-історичний, міжнародно-політичного прогнозування. Метод політичного прогнозування спрямований на передбачення перспектив європейської і євроатлантичної інтеграції держав, що виникли на просторі СФРЮ.

Практичне значення отриманих результатів полягає в структурно-функціональному аналізі здобутків і подальших перспектив європейської та євроатлантичної інтеграції країн колишньої СФРЮ. Матеріали кваліфікаційної роботи рекомендуються до використання під час вивчення інтеграційних процесів у постсоціалістичних країнах у ході їх вступу до ЄС та НАТО. Запропоновані сценарії можна застосувати для прогнозування вступу нових країн, у тому числі колишньої СФРЮ, до НАТО та ЄС.

За результатами наукового дослідження було опубліковано три статті у межах наступних науково-практичних конференцій:

– «The problem of Kosovo in international relations» («Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики – 2021» 19.04.2021, м. Київ);

– «Ідея панславізму в Європі XXI століття» («Політ - 2019» 01.04.2019, м. Київ);

– «Косово та ЄС: сучасні стосунки та майбутнє» («Всесвітній конгрес «Авіація у XXI столітті» 28.09.2022, м. Київ).

Структурно робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних інформаційних джерел

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Базові підходи і методологічні принципи вивчення проблеми

Країни, що отримали незалежність після розпаду Югославії, залишаються у центрі геополітичного протистояння різних світових держав. Для Євросоюзу Західні Балкани це можливість реалізувати європейські демократичні цінності у стратегічно важливому для ЄС регіоні. Процеси дезінтеграції та міждержавні конфлікти, що відбувалися на Балканах у 1991-2008 роках піднімають питання безпеки та європейській інтеграції [1, с. 54]. Проте, як лідер НАТО, залишається гарантом, що забезпечує регіональну безпеку. Росія показує свою присутність на Балканах, намагаючись зберегти свій вплив на Сербію. Однак головним гравцем на Балканах залишається Євросоюз. Темпи просування країн Західних Балкан до об'єднаної Європи, рівень економічної та політичної стабільності в регіоні залежать від ЄС. Складність проблем, з якими стикається ЄС у регіоні, робить процес розробки та реалізації стратегії для Західних Балкан неоднозначним [2]. Вибір між інтеграцією до європейських та євроатлантичних структур залишається стратегічним шляхом розвитку для балканських країн. Політичні еліти та громадяни Сербії мають зробити стратегічний вибір між невизнанням існуючих територіально-політичних реалій на Балканах та європейською інтеграцією. У разі розвитку подій ситуація у Боснії та Герцеговині може загостритись. Сербські націоналістичні кола наполягають на самовизначенні Республіки Сербської та її приєднанні до Сербії. Однак така гіпотетична фрагментація території Боснії та Герцеговини може звести нанівець досягнення Дейтонської мирної угоди 1995 року. Потім Боснія та Герцеговина була утворена як конфедерація трьох рівноправних національних груп: боснійських хорватів, боснійських сербів та боснійських мусульман. З того часу Боснія та Герцеговина де-факто є балканським протекторатом Європейського Союзу. У цих умовах можливий позитивний варіант інтеграції всіх балканських країн до ЄС та НАТО за умови прагматичного вибору Сербією цього шляху. Додатковим стимулом

для Белграда на цьому шляху стало чорногорське питання. На початку 2020 року влада Чорногорії оголосила про створення автокефальної Чорногорської православної церкви, відокремивши її від Сербської православної церкви. Це рішення ще раз загострило національні почуття як у Сербії, так і Чорногорії [3]. Отже, поки що залишається відкритим питання, чи подолали балканські народи всі етапи історичного розвитку, щоб перейти від національних ідей двадцять першого століття до сучасної європейської національної ідентичності. Прогрес європейської інтеграції став можливим завдяки поєднанню довгострокових, середньострокових та короткострокових факторів. Одним із головних довгострокових чинників успіху європейської інтеграції є європейська ідея як уявлення про територіальну та цивілізаційну єдність Європи, скріплену спільною історичною долею, яка потребує інституціоналізації [4].

Західні Балкани та регіон Чорного моря мають стратегічне значення для НАТО. Північноатлантичний альянс і надалі підтримуватиме євроатлантичні устремління зацікавлених країн у цих регіонах. НАТО активізує зусилля щодо зміцнення потенціалу для протидії різним загрозам та викликам, з якими стикаються колишні югославські республіки, та підвищить стійкість до зловмисного втручання та примусу з боку третіх сторін. НАТО працюватиме з партнерами щодо усунення спільних загроз та викликів безпеки. Вивчення даної проблеми потребує особливої уваги, дослідження даної теми виконувалося з приділенням уваги до кожної країни, але не до регіону в цілому, більше за все дослідженням даної теми займалися дослідники які безпосередньо проживають в пост Югославських країнах. Дослідженню даної проблеми приділяли увагу вітчизняні науковці: Мартинов, Матвієвський. Західноєвропейські науковці Штоль, Ковлер, Лан, Великовський. При дослідженні іншими дослідниками порушувалися індивідуальні проблеми кожної країни на шляху до ЄС та НАТО. Для дослідження перспектив інтеграції колишніх Югославських країн необхідним є систематизація та узагальнення досліджень для кожної окремої країни, дослідження позицій НАТО та ЄС.

1.2. Відносини НАТО та ЄЕС з Югославією до 1992 року

Відносини між Югославією та НАТО 1949–1992

Перший юридичний контакт країн НАТО та Югославії у сфері оборони був у 1953 році після підписання Балканського пакту. Балканський пакт, офіційно відомий як Угода про дружбу та співробітництво, був договором, підписаним між Грецією, Туреччиною та Югославією 28 лютого 1953 року [5, с. 34]. Він був підписаний в Анкарі. Договір мав бути стримуючим чинником проти радянської експансії на Балканах і передбачав зрештою створення спільного військового штабу трьох країн. На момент створення пакту Туреччина і Греція були членами Організації Північноатлантичного договору, тоді як Югославія була комуністичною державою, що не приєдналася. Балканський пакт дозволив Югославії побічно приєднатися до НАТО [6].

У подальшому Югославія дотримувалася нейтралітету та не бажала брати участь у військових альянсах, що стало основою для ініціативи країни створення руху неприєднання. Рух неприєднання є міжнародною організацією, де основним принципом є неучасть у військових блоках Організація Північноатлантичного договору та Організація Варшавського договору, а також будь-яких військово-політичних організаціях [7, с. 304].

Соціалістична Федеративна Республіка Югославія була однією із членів-засновників Руху неприєднання. Белград, столиця Югославії, була приймаючою стороною Першого Саміту Руху Неприєднання на початку вересня 1961 року. Рух неприєднання було створено з метою відстоювання інтересів країн, що розвиваються, в умовах конфронтації холодної війни [8, с. 125]. У перші три десятиліття після створення Рух виконував важливу роль у сприянні процесам деколонізації, становленню нових незалежних держав, демократизації міжнародних відносин. Рух неприєднання прагнув займати роль політичного об’єднання, що протистоїть на міжнародній арені одностороннім підходам та діям щодо країн, що розвиваються.

Наступний контакт НАТО та Югославії був під час Косовської війни. Організація Північноатлантичного договору провела кампанію повітряних

бомбардувань Союзної Республіки Югославії під час війни у Косові. Повітряні удари тривали з 24 березня по 10 червня 1999 р. Бомбардування тривали доти, доки не було досягнуто згоди, яка призвела до виведення югославських збройних сил з Косова та створення місії ООН у справах тимчасової адміністрації в Косові [9]. Втручання НАТО було спричинене кровопроливтям у Югославії та етнічними чистками албанців, які витіснили албанців у сусідні країни та могли дестабілізувати регіон. Дії Югославії вже викликали засудження з боку міжнародних організацій та агенцій, таких як ООН та НАТО.

Результатами бомбардування НАТО Югославії стало тяжка економічно-соціальна ситуація в Югославії, потоки біженців, Косово та Метохія перейшли під контроль міжнародних сил під керівництвом НАТО, які відповідають за забезпечення стабільності у Косові. Сили KFOR були створені відповідно до резолюції Ради Безпеки, та проголошення незалежності Косово що зараз є проблемою для Сербії в її інтеграційних процесах до НАТО та ЄС.

Відносини між Югославією та ЄЕС 1957–1992

З моменту створення в 1957 році Європейського економічного співтовариства, яке згодом розширилося до Європейського союзу, та розпаду Югославії на початку дев'яностих років під час холодної війни, Соціалістична Федеративна Республіка Югославія була першою соціалістичною країною, яка встановила відносини з цією організацією. Незважаючи на періодичні та неофіційні пропозиції, Стати членом ЄЕС Югославії так і не вдалося. ЄС назвали розпад Югославії причиною екзистенційної провини за те, що не запобігли гуманітарній кризі на сусідній території, яка стала трампліном для створення Загальної зовнішньої та безпекової політики [10, с. 15-16]. Взаємна взаємодія двох сторін активізувалося наприкінці 1980-х – з початком дев'яностих років, пізніше 25 листопада 1991 року все просування було зупинено через війни у Словенії та Хорватії. Югославія була другим за величиною торговим партнером ЄЕС у Середземному морі відразу після Алжиру, причому 90% промислового імпорту з Югославії до ЄЕС безмитно [11]. Після тито-сталінського розколу 1948 року Югославія змінила свою зовнішню політику з тісного союзу з Радянським Союзом на західну орієнтацію, потім нейтралітет. Підписання

Балканського пакту в 1953 року, між Югославією Туреччиною та Грецією, дозволив Югославії побічно приєднатися до НАТО до 1956 року та до кінця періоду Інформаційного бюро. У 1950 році югославське радіо та телебачення стали одними із засновників Європейського союзу мов. У 1962 році FNRJ стала першою східноєвропейською країною, з якою Рада Європейського економічного співтовариства погодилася розпочати переговори про технічне співробітництво. 26 лютого 1964 р. Міністерство закордонних справ Югославії провело тематичну нараду щодо відносин Югославії з країнами Західної Європи та констатувало, що ці відносини постійно покращуються. У ході зустрічі особливу увагу було приділено відносинам Югославії із Західною Німеччиною, де міністерство високо оцінило результати взаємної торгівлі, туристичних візитів та наукового співробітництва. Особливо важливу роль у комплексі двосторонніх відносин між Югославією та державами-членами ЄЕС грали розвинені економічні відносини із Західною Німеччиною. Відносини між Югославією та ФРН були призупинені відповідно до доктрини Хальштейна після того, як Югославія визнала Східну Німеччину у 1957 році, обмеживши відносини майже виключно економічною сферою [12, с. 76]. У 1965 р. почались переговори з ЄЕС, про обсяги майбутнього співробітництва та можливі торговельні домовленості.

У 1968 році в рамках його східної політики. Тіто та Брандт обговорили військові репарації, що призвело до створення так званої формули Бріона, зосередженої на допомозі з метою розвитку та позик на дуже щедрих умовах, а не на формальних репараціях [13, с. 46]. Ця формула дозволила Югославії отримати до мільярда німецьких марок. Белград висловив невдоволення нерівним поводженням з численними югославськими робітниками в Німеччині порівняно з іншими закордонними найманими робітниками.

Вже 1967 р. було підписано офіційну Декларацію про відносини між СФРЮ і ЄЕС. 1969 року, після вторгнення до Чехословаччини країн Варшавського договору, було відкрито Постійне представництво СФРЮ при ЄЕС. 1977 року ЄЕС надала Югославії доступ до Європейського інвестиційного банку. 1977–1978 роки Белград став місцем проведення першого наступного засідання Наради з безпеки та

співробітництва в Європі. До 1980 року Європейський інвестиційний банк надав два кредити на загальну суму 50 млн. ЕКЮ для підключення югославської розподільної мережі високої напруги до грецьких та італійських мереж та частини Трансюгославської дороги. З 1978 року Європейське Співтовариство та Югославія розпочали переговори щодо Угоди про співпрацю, яка була підписана у квітні 1980 року та набула чинності у квітні 1983 року. Угода про співпрацю містила положення щодо торгівлі, фінансової допомоги та співробітництва між промисловістю та наукою. і технологія, енергетика, сільське господарство, транспорт, навколишнє середовище та туризм [14]. Угода була третьою між Югославією та організацією і стала можливою завдяки готовності Співтовариства підняти свої тарифні межі, які були набагато нижчими для сільськогосподарської продукції відповідно до попередньої угоди. Незважаючи на певні застереження деяких держав-членів, Спільнота була готова запропонувати Югославії більш вигідні торгові умови через збільшення торгового дисбалансу та збільшення югославського експорту на ринок Близького Сходу та Африки, який став його найбільшим експортним ринком у 1974 р. та найбільшим торговим партнером у 1974–1978 р., що викликало занепокоєння як у Брюсселі, так і в Белграді [15, с. 12]. Нова угода включала положення про більш широке співробітництво в промисловості, сільському господарстві, науці та техніці, енергетиці, туризмі та транспорті. Особлива увага приділялася регулюванню статусу тимчасових югославських робітників, при цьому Югославія була визнана країною, що розвивається, а це означало, що торгові зобов'язання вже не були рівними для обох сторін, а являли собою більший формальний тягар для суспільства.

У 1989 року Югославія стала ініціатором створення асоціативної угоди, оскільки до цього близько 70% зовнішньої торгівлі Югославії припадало на країни ЄЕС.

У травні 1991 року президент ЄС та прем'єр-міністр Люксембургу висунули пропозицію підписати угоду про асоціацію та підтримку реформ на суму 5,5 млрд доларів, але тоді югославські війни вже перебували у початковій фазі. Дві найбільші республіки, Хорватія та Сербія, на чолі з прихильниками жорсткої лінії Франьо Туджманом та Слободаном Мілошевичем, відхилили цю пропозицію. У червні 1991

року місія ЄЕК, зустрілася з прем'єр-міністром Югославії Анто Марковичем, та Загреб, де вони зустрілися з президентом Словенії Міланом Кучаном. Члени місії заявили, що економічна допомога на суму майже 1 мільярд доларів буде припинена, якщо югославський військовий наступ продовжиться, і що ЄЕС прагне зберегти Югославію як єдине ціле. Спільнота була стурбована географічним положенням Югославії, яка, як і Швейцарія, ділила північну та південну частини Співтовариства на дві частини. Члени ЄЕС розділилися у думках щодо необхідності надавати принципам самовизначення і територіальної цілісності. Канцлер Німеччини наголошував на самовизначенні, президент Франції Франсуа Міттеран виступав проти негайного припинення допомоги Югославії, а Іспанія, Італія та Великобританія наполягали на територіальній цілісності Югославії. 25 листопада 1991 [16]. У зв'язку з ескалацією бойових дій і порушеннями прав людини всі угоди про співпрацю між ЄЕС і СФР Югославією були анульовані. Провальна політика ЄЕС у колишній Югославії, яка поставила під питання довіру до спільноти та змусило країну почати пошук підтримки в ООН, США та Росії, вплинуло на подальший розвиток Спільної зовнішньої та безпекової політики. Приєднання до Маастрихтського договору в листопаді 1993 р., який заснував ЄС і запровадив Єдину зовнішню політику та безпекову політику, було глибоко символічним провалом у досягненні спільної позиції в Югославії.

Отже, Югославія в свій час мала тісні економічні стосунки з ЄЕС, країна вела активну торгівлю та підтримувала стосунки до самого кінця існування країни, що є гарною основою для інтеграції нових незалежних країн в організацію Європейського Союзу.

РОЗДІЛ 2. ВІДНОСИНИ НАТО ТА ЄС З КРАЇНАМИ КОЛИШНЬОЇ ЮГОСЛАВІЇ

2.1. НАТО та країни колишньої Югославії

Сербія та НАТО 2006–2022

Сербія є одним із найновіших членів Партнерства заради миру, приєднавшись до нього у грудні 2006 року. Демократичні, інституційні та оборонні реформи є ключовим напрямком співробітництва. Сербія погодила свою першу Індивідуальну програму партнерства з НАТО у 2009 році, в якій викладено пріоритети її співпраці з НАТО. У своєму презентаційному документі Партнерства заради миру, представленому в НАТО у вересні 2007 року, Сербія заявляє про свій намір стати активним учасником Партнерства заради миру [17]. НАТО готова до подальшого розвитку амбітних та змістовних відносин із Сербією, повною мірою використовуючи своє членство у Партнерства заради миру. Очікується, що країна повною мірою співпрацюватиме з Міжнародним кримінальним трибуналом з питань колишньої Югославії. Косово, безперечно, є ключовою темою діалогу НАТО з Сербією. На початку 1999 року Альянс здійснив військове втручання, щоб покласти край етнічним репресіям у Косові, а потім розгорнув миротворчі сили для Косова під керівництвом НАТО, щоб забезпечити безпечну обстановку та сприяти відновленню. KFOR, як і раніше, мають вирішальне значення для забезпечення безпеки в Косові і залишаться в Косові на підставі резолюції 1244 Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй для забезпечення безпечної та надійної обстановки, включаючи свободу пересування для всіх людей, якщо Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй не ухвалить іншого рішення. Відносини між Сербією та НАТО в XXI столітті значно покращились. Сербія представила свою першу Індивідуальну програму партнерства у НАТО на початку 2009 року [18]. Області співробітництва та конкретні заходи, було узгоджений разом з НАТО. Ще до того, як стати офіційним партнером, Сербія вела обмежену співпрацю з НАТО в галузі реформування безпеки і оборони, і офіцерам і цивільним особам було дозволено брати участь у низці курсів НАТО в рамках

Партнерства заради миру. Сербські збройні сили також протягом багатьох років співпрацюють через Спільну імплементаційну раду на основі Військово-технічної угоди 1999 року між НАТО та збройними силами Сербії. Сербія розглядає можливість створення дипломатичної місії у штаб-квартирі НАТО, а також офісу зв'язку у Верховному штабі союзних держав у Європі. У жовтні 2008 року влада Белграда підписала угоду про обмін секретною інформацією з союзниками та іншими партнерами.

Ключовим напрямом співпраці є співробітництво в галузі безпеки. У липні 2005 року країна підписала транзитну угоду з НАТО, яка дозволяє силам союзників, що входять до складу KFOR, проходити через територію Сербії. Ця угода між НАТО та Сербією відображає аналогічні домовленості між НАТО та іншими країнами в Європі та за її межами. Він також передбачав створення Військового бюро зв'язку НАТО у Белграді [19]. Цей офіс, створений у грудні 2006 року, підтримує зв'язок із сербською військовою владою щодо практичних аспектів реалізації транзитної угоди, щоб покращити логістичний потік через Сербію для контингентів союзників у Косові. Альянс та Сербія працювали разом у 2000 та 2001 роках над припиненням насильства та пошуком рішення на півдні Сербії, районі країни зі значним етнічним албанським населенням. В результаті Альянс послабив зону повітряної безпеки, яка була встановлена по обидва боки кордону між Сербією та Косово наприкінці косовської повітряної кампанії. За минулі роки KFOR та сербські військові також встановили добрі та тісні стосунки. Сербія прагне розширити співробітництво у сфері безпеки в рамках Партнерства заради миру.

Реформи сектору оборони та безпеки є ключовими елементами співпраці. Засобом цього стала Група оборонної реформи Сербія-НАТО. Група була створена в лютому 2006 року для надання порад та допомоги сербській владі у реформуванні та модернізації збройних сил Сербії, а також для створення сучасної, доступної та демократично контрольованої структури оборони. Сербія також приєдналася до Процесу планування та аналізу Партнерства заради миру в 2007 році. Альянс загалом і окремі союзники мають значний досвід, яким Сербія може скористатися в цій галузі. Важливим пріоритетом буде спільна робота щодо встановлення повного

демократичного контролю над збройними силами [20]. В грудні 2006 року було відкрито військовий офіс зв'язку НАТО в Белграді для підтримки реалізації транзитної угоди між НАТО та Сербією. Він також підтримує роботу із Сербією з оборонної реформи. Військове відділення зв'язку також сприяє участі Сербії у заходах у рамках програми «Партнерство заради миру» та надає допомогу діяльності НАТО в галузі громадської дипломатії у регіоні. Союзники підтримали низку проектів Цільового фонду НАТО/Партнерства заради миру в Сербії. До них належить проект із безпечного знищення наземних мін та боєприпасів, що здійснюється Агентством технічного обслуговування та постачання НАТО. Проект, що завершився у червні 2007 року, очолювали Канада та Австрія. Наразі реалізується проект Трастового фонду під керівництвом Норвегії щодо створення альтернативних засобів для існування для колишніх військовослужбовців сербських збройних сил. Агентом реалізації цього проекту є Міжнародна організація з міграції.

Сербія та НАТО співпрацює в науковій сфері. У рамках програми «Наука заради миру та безпеки» Сербія отримала гранти на низку спільних проектів. Проекти включають дослідження щодо зниження сейсмічної небезпеки, майбутнє регіонального співробітництва та семінари боротьби з тероризмом. Сербія та НАТО прагнуть розширити наукове співробітництво. Ключовими областями розвитку можуть стати подальші питання регіональної безпеки та екологічні ініціативи. Сербія та НАТО прагнуть покращити доступ громадськості до інформації про переваги співпраці з НАТО. Широка та ефективна комунікаційна стратегія стане важливим аспектом співпраці Партнерства заради миру. Відділення військового зв'язку в Белграді відіграватиме певну роль у цьому процесі. Сербія приєдналася до Процесу планування та аналізу у 2007 році, щоб розвинути потенціал своїх сил для участі у багатонаціональних операціях під мандатом ООН та операціях ЄС щодо врегулювання криз. З 2012 року Сербія бере активну участь у побудові сумлінності для зміцнення сумлінності, прозорості та підзвітності, а також зниження ризику корупції в оборонному секторі та пов'язаному з ним секторі безпеки. Міністерство оборони також пропонує свій досвід іншим країнам, що беруть участь у процесі самооцінки та експертної оцінки НАТО, та брало активну участь у розробці

Довідкової навчальної програми ВІ НАТО, опублікованої у 2016 році. З 2014 року Сербія бере участь у Програмі підвищення рівня оборонної освіти, яка підтримує зусилля Сербії щодо розробки комплексної та сучасної системи оборонної освіти. Завдяки програмі Сербія тепер є постачальником мережної безпеки у сфері освіти та навчання та підтримує інші програми, такі як програма з Вірменією. Крім того, з 2014 року в рамках Ініціативи щодо взаємодії партнерства Сербія бере участь у Платформі функціональної сумісності, яка об'єднує союзників з обраними партнерами, які беруть активну участь в операціях НАТО. Сербія пропонує експертні знання та навчання союзникам та партнерам у Навчальному центрі з хімічного, біологічного, радіологічного та ядерного випромінювання у Крушеваці, який у 2013 році був визнаний партнерським навчальним та освітнім центром. У грудні 2017 року у співпраці з кількома союзниками НАТО Сербія провела курс навчання іракських військових та цивільного медичного персоналу в рамках Ініціативи НАТО з нарощування потенціалу в галузі оборони та безпеки. Сербія є єдиною колишньою країною Югославії яка не прагне стати членом НАТО, з 2017 року стосунки між Сербією та НАТО не розвиваються через загострення Косовсько-Сербських стосунків [21].

Чорногорія та НАТО 2006–2017

Державний союз Сербії та Чорногорії подав заявку на участь у програмі НАТО Партнерство заради миру у червні 2003 р. Чорногорія проголосила незалежність 3 червня 2006 р. і незабаром після цього відкрила Постійне представництво при НАТО в Брюсселі. Нова країна згодом приєдналася на саміті в Ризі в 2006 році. У листопаді 2007 року Чорногорія підписала транзитну угоду з НАТО, яка дає змогу військам альянсу переміщатися країною. Потім Чорногорія підписала угоду зі Сполученими Штатами, за якою Чорногорія знищить своє застаріле озброєння як попередню умову для членства в НАТО. Наприкінці 2007 року міністр оборони Чорногорії Боро Вучинич заявив, що Чорногорія активізує своє приєднання до альянсу після саміту в Бухаресті у 2008 році. Чорногорія вступила до інтенсивного діалогу з НАТО у квітні 2008 р. і прийняла Індивідуальний план дій партнерства у червні 2008 р. 25 вересня 2008 р. їй було запропоновано приєднатися до Адріатичної хартії кандидатів у члени

НАТО. Потім 5 листопада 2008 року країна подала заявку на отримання Програми дій щодо членства за підтримки прем'єр-міністра Мілo Джукановича, яка була схвалена в грудні 2009 року. Чорногорія також стала повноправним членом Адріатичної хартії в травні 2009 року, кандидатом на членство в НАТО [22].

Чорногорія почала надавати свої національні збройні сили для закордонних військових операцій НАТО. У 2010 році країна направила до Афганістану 40 солдатів, військово-медичну бригаду з трьох осіб і двох офіцерів під німецьким командуванням. Чорногорські миротворці також були направлені до Ліберії та Сомалі. Чорногорія отримала підтримку своєї заявки на членство від кількох країн НАТО, включаючи Румунію, Туреччину, Німеччину та США. У грудні 2013 р. Рішення Чорногорії приєднатися до НАТО одночасно з ембарго Греції щодо Македонії через суперечку щодо назви Македонії зробило малоймовірним її вступ у 2014 році. 29 травня 2014 року міністри закордонних справ і оборони Словенії та Хорватії направили Генеральному секретарю НАТО листа, в якому наголошується на важливості запрошення Чорногорії до НАТО. Міністр оборони Словенії також висловив сподівання, що Чорногорія прийме запрошення НАТО взяти участь у саміті НАТО в Уельсі в 2014 році [23, с. 312]. Однак пізніше того ж року НАТО оголосила, що цього року не пропонуватиме членство новим країнам. Аналітики вважають, що це є ознакою небажання країн-членів НАТО розширюватися на схід після анексії Криму Росією та побоювання заходів у відповідь з боку Росії шляхом надання нових гарантій безпеки прикордонним країнам. У червні 2014 року тодішній генеральний секретар НАТО припустив, що НАТО розпочне інтенсивні переговори з метою запросити Чорногорію приєднатися до альянсу до кінця 2015 року, але Чорногорія не отримає запрошення приєднатися до альянсу. Офіційне запрошення було надіслано альянсом 2 грудня 2015 р. Заключні переговори про вступ почалися в лютому 2016 р. і завершились у травні, що дозволило Чорногорії отримати статус спостерігача в очікуванні на ратифікацію урядами іншими членами, а також власним парламентом Чорногорії [24, с. 405]. Проросійські опозиційні партії вважають, що референдум про членство в НАТО має проводитися паралельно з парламентськими виборами в жовтні 2016 року, але влада розглядає ці вибори як де-факто плебісцит. Пронатовські партії

просунулися вперед у результаті виборів. Сенат США проголосував за Резолюцію про ратифікацію 28 березня 2017 р. Президент Дональд Трамп підписав президентський меморандум 11 квітня 2017 р. Ратифікацію завершено ратифікацією Іспанією 10 травня. 28 квітня 2017 року парламент Чорногорії ратифікував договір про приєднання. Чорногорія офіційно вступила до НАТО як держава-член 5 червня 2017 р. Реакція російського уряду на заявку Чорногорії на вступ до НАТО ставала все більш ворожою, кульмінацією якої стала спроба державного перевороту 16 жовтня 2016 р., у день парламентських виборів, внаслідок якого нібито було вбито Прем'єр-міністра Мило Джукановича, згідно з офіційними заявами осіб Чорногорії. У змові з державним переворотом брали участь громадяни Росії, зокрема офіцер російської військової розвідки, раніше висланий із Польщі. Після цього напруженість між країнами не слабшала [25].

Чорногорія стала 29-м членом НАТО 5 червня 2017 року, коли передала документи про вступ у Державний департамент США у Вашингтоні. 7 червня 2017 року прапор Чорногорії був піднятий у штаб-квартирі НАТО на спеціальній церемонії. на ознаменування вступу країни до НАТО.

Боснія і Герцеговина та НАТО 2006–2022

Боснія та Герцеговина приєдналася до програми НАТО Партнерство заради миру у 2006 році та підписала угоду про співробітництво в галузі безпеки у березні 2007 року. Потім Боснія розпочали процес Інтенсивного діалогу на саміті в Бухаресті в 2008 році. Країна була запрошена приєднатися до Адріатичної хартії кандидатів у НАТО 25 вересня 2008 р. У січні 2009 року міністр оборони Сельмо Чікотіч знову підтвердив зацікавленість Боснії у розробці Плану дій з членства на саміті 2009 року з членством не пізніше 2012 року. У лютому 2009 року міністр оборони Сельмо Чікотіч подав дані опитування про членство в НАТО: 70% країни підтримують членство в НАТО. 22 квітня 2010 року НАТО погодилася запустити план дій з членства для Боснії та Герцеговини, але з певними умовами [26]. Туреччина вважається найбільшим прихильником боснійського членства. Боснії та Герцеговині ще належить виконати умову для запуску Щорічної національної програми в рамках свого плану дій з членства: передача реєстрації 63 військових об'єктів із місцевого

рівня центральному уряду. Станом на листопад 2018 р. повністю передано 33 об'єкти, всі з яких розташовані у Федерації Боснії та Герцеговини. Республіка Сербська, сербський політичний підрозділ Боснії, виступає проти переїзду і відмовляється передати 23 об'єкти нерухомості, розташовані на її території. Боснійський суд ухвалив, що він повинен передати військовий об'єкт у Хан-П'єсаку до боснійському уряду. Це було підтверджено ухвалою Конституційного суду Боснії та Герцеговини від 16 серпня 2017 р. Незважаючи на те, що все нерухоме майно не повністю зареєстроване, НАТО схвалило активацію Плану дій щодо членства для Боснії та Герцеговини і закликало Боснію представити Річний національний план 5 грудня 2018 р. 17 грудня США Заступник держсекретаря Джон Салліван заявив, що Сполучені Штати підтримують заявку Боснії та Герцеговини на вступ до НАТО і відхилив заперечення сербів, додавши, що «Вашингтон рішуче відреагує на будь-яку загрозу стабільності країни». Подання річної національної програми плану дій з членства було відкладено через вето сербського члена боснійського президентства [27]. Ця проблема також завадила сформувати уряд після загальних виборів у Боснії у 2018 році. 19 листопада 2019 р. в рамках ширшої угоди щодо формування уряду Додік погодився на Програму реформ, яка буде відправлена до Брюсселя. Наприкінці січня 2020 р. на офіційному сайті Організації Північноатлантичного договору було сказано, що Північна Македонія та Боснія та Герцеговина входять до плану дій з членства. У розділі про відносини між Боснією та Герцеговиною та НАТО зазначено, що Боснія та Герцеговина прагне вступити до НАТО. НАТО пояснила Програму реформ, документ, ухвалений торік президентом Боснії та Герцеговини і доставлений до штаб-квартири НАТО в Брюсселі . надання підтримки з боку НАТО у цих зусиллях. Наприкінці лютого 2021 року Рада міністрів Боснії та Герцеговини зробила кілька кроків на шляху до євроатлантичної інтеграції. Було ухвалено програму реформування НАТО і ухвалено рішення про створення комісії зі співпраці з цим військовим союзом. Боснія і Герцеговина працює над створенням повністю професійних збройних сил, здатних взаємодіяти з силами НАТО та укомплектованими добровольцями, які відповідають високим професійним стандартам. З цією метою країна бере участь у процесі планування та аналізу

Партнерства заради миру з травня 2007 року. Роль Партнерства заради миру полягає в забезпеченні структурованої основи для визначення сил і засобів, які можуть бути доступні Альянсу для багатонаціональної підготовки, навчання та операції з підтримки миру та кризового регулювання. Він також є основним механізмом, який використовується для керівництва та вимірювання прогресу оборони та військової реформи [28].

Боснія і Герцеговина оголосила ряд сил і засобів потенційно доступними для діяльності партнерства заради миру, включаючи інженерні засоби (за знешкодженням боєприпасів, що не розірвалися) і відповідне обладнання. З 2014 року в рамках Ініціативи з оперативної сумісності партнерства Боснія і Герцеговина бере участь у Платформі оперативної сумісності, яка об'єднує союзників з обраними партнерами, які беруть активну участь в операціях НАТО.

Північна Македонія та НАТО 1991–2020

Македонія приєдналася до Партнерства заради миру у 1995 р. і розпочала реалізацію Плану дій щодо членства у 1999 р. на Вашингтонському саміті одночасно з іншими країнами. Македонія була частиною Вільнюської групи і сформувала Адріатичну хартію з Хорватією та Албанією у 2003 році, щоб краще координувати вступ до НАТО. Беручи участь в інтервенції НАТО в Косові в 1999 році, вона отримала допомогу від НАТО у боротьбі з біженцями, які біжать із Косова. У серпні 2001 року НАТО втрутилася у заколот 2001 року, під час якого албанське угруповання, Національно-визвольна армія, боролося з урядовими військами [29]. В рамках операції Essential Harvest війська НАТО приєдналися до македонських військових, щоб роззброїти ці сили після укладання угоди про припинення вогню. На саміті в Бухаресті в 2008 році Греція наклала вето на запрошення Республіки Македонія приєднатися до неї через суперечку про назву Македонії , проте країни НАТО погодилися, що країна отримає запрошення після вирішення розбіжностей. Греція вважала, що конституційна назва її сусіда є територіальною претензією до Македонії. Республіка Македонія подала позов проти Греції в Міжнародний суд проти заборони Македонії на членство в НАТО в 1995 році відповідно до тимчасової угоди, яка дозволяла Македонії приєднатися до міжнародної організації як колишня

Югославська Республіка Македонія. , за винятком Туреччини, їх споживання. Греція заперечує, що рішення НАТО не запрошувати Республіку Македонія було спільним рішенням і не порушувало тимчасову угоду між двома країнами. У грудні 2011 року Міжнародний суд ООН постановив, що заборона Греції на пропозицію свого сусіда була неправильною та порушувала договір. Греція також наклала вето на переговори про вступ Республіки Македонія до Європейського Союзу через суперечку щодо назви. Держсекретар США звернувся до Республіки Македонія та Греції з проханням знайти прийнятне вирішення суперечки, щоб Республіка Македонія могла вільно приєднатися до НАТО [30, с. 110].

У березні 2016 року міністр оборони Македонії висловив сподівання, що вирішення міграційної кризи в Європі в 2015 році наблизить її до членства в НАТО. 12 червня 2017 року прем'єр-міністр дав зрозуміти, що перейменує країну, щоб вирішити суперечку з Грецією щодо назви та подолати заперечення Греції щодо приєднання Македонії до союзу, цю ідею також запропонував Заєв. Македонія приєдналася до альянсу під тимчасовою назвою, яка використовується в ООН. Суперечка щодо назви була вирішена Преспанською угодою в червні 2018 року, коли країна прийняла назву Північна Македонія, яка була підтримана на референдумі 2018 року [31]. НАТО, 11 липня 2018 року запросила республіку розпочати переговори про членство, заявивши, країна може приєднатися до організації після того, як угоду про імена буде реалізовано. Офіційні переговори про приєднання розпочалися 18 жовтня 2018 р. 6 лютого 2019 р. постійні представники країн-членів при НАТО підписали протокол про приєднання Північної Македонії до НАТО. Прем'єр-міністр Македонії, виступаючи разом з генеральним секретарем НАТО у Скоп'є 3 червня 2019 року, сказав, що очікує завершення процесу ратифікації до кінця жовтня. На той час очікувалося, що Північна Македонія вступить до НАТО на початку 2020 року, і альянс публічно запевнив країну, що її вступ відбудеться. Північна Македонія отримала місце на саміті в Лондоні в 2019 році разом з іншими членами НАТО і була представлена делегацією на чолі з прем'єр-міністром. 11 лютого 2020 р. македонські Збори одноголосно схвалили Північноатлантичний договір, при 114 голосах за, немає утриманих і немає противників. Через політичну кризу Іспанія була останньою

країною, що ратифікувала протокол про приєднання, що вона й зробила 19 березня 2020 року. Згодом Північна Македонія підписала документ про приєднання і стала державою-членом. 27 березня 2020 р. 9 грудня 2021 року в аеропорту Скоп'є відбулася церемонія, присвячена включенню Північної Македонії до системи повітряної поліції НАТО [32].

Співпраця Північної Македонії з НАТО як партнера була взаємовигідною і включає розвиток різносторонніх відносин. Важливим напрямом співробітництва був розвиток здатності сил Північної Македонії працювати разом із силами країн НАТО та інших партнерів, особливо в операціях з підтримки миру та врегулювання криз. У зв'язку з цим важливе значення має участь у спільному плануванні, навчанні та військових навчаннях. Участь у процесі планування та аналізу Партнерства заради миру з 1999 року також допомогла розвинути оперативну сумісність, а також встановити цілі планування, які є ключовими для реформування безпеки та перетворення збройних сил країни. У 2005 році країна приєдналася до Концепції оперативного потенціалу, механізму, за допомогою якого підрозділи, доступні для операцій, можуть оцінюватись і краще інтегруватися з силами НАТО для підвищення оперативної ефективності. Участь у Програмі підвищення оборонної освіти допомогла покращити освіту та навчання, що має важливе значення для зусиль країни щодо оборонної реформи. Завдяки Програмі підвищення сумлінності Північна Македонія працювала над зміцненням належного управління в секторі оборони та безпеки та зниженням ризиків корупції за рахунок посилення прозорості та підзвітності. У 2013 році Регіональний центр країни зі зв'язків із громадськістю у Скоп'є був визнаний Партнерським навчальним та освітнім центром, відкривши свою діяльність для союзників та партнерів [33].

Північна Македонія проводить військові операції під керівництвом НАТО, одним з прикладів є операція в Афганістані з 2002 до кінця 2014 року. В даний час вона підтримує наступну місію «Рішуча підтримка» з навчання, консультування та допомоги афганським силам безпеки. Країна була ключовим партнером у підтримці операцій зі стабілізації під керівництвом НАТО в Косово в 1999 році, коли сили НАТО розгорнули Північну Македонію, щоб зупинити поширення конфлікту, а

також надати матеріально-технічну підтримку Силам для Косова. Союзники також надали гуманітарну допомогу, щоб допомогти Північній Македонії впоратися з потоком біженців із Косова. Країна, яка колись приймала військовий штаб НАТО в Скоп'є в період операцій KFOR, продовжує надавати цінну підтримку приймаючій країні військам KFOR, що перетинають її територію. Північна Македонія підтримує реалізацію програми «Жінки, мир та безпека». Країна зміцнює свою національну громадянську готовність та стійкість за підтримки НАТО. Практична співпраця з Євроатлантичним координаційним центром реагування на стихійні лиха EADRCC також розширила можливості кризового управління та оперативну сумісність. Північна Македонія бере активну участь у програмі НАТО «Наука заради миру та безпеки» з 1998 року [34]. Нещодавні заходи були зосереджені, зокрема, на кіберзахисті та боротьбі з тероризмом, захисті від хімічних, біологічних, радіологічних та ядерних агентів та екологічної безпеки. Національний уряд та місцеві неурядові організації надали загальнодоступну інформацію про НАТО та її відносини з Північною Македонією за підтримки НАТО, її Бюро зв'язку, а також окремих країн-членів та країн-партнерів.

Хорватія та НАТО 2000–2009

Шлях Хорватії приєднатися до НАТО почався в 1994 році, високопоставлена делегація Хорватії відвідала візит штабу НАТО та оголосила про бажання Загреба брати участь у програмі НАТО «Партнерство для миру». Однак лише через шість років, у травні 2000 року, Хорватія приєдналась до Партнерства заради мир і стала членом Ради Євроатлантичного партнерства. У лютому 2001 року в штаб-квартирі Альянсу було відкрито представницьку службу Хорватії в НАТО. У травні 2002 року Загреб отримав запрошення стати учасником річного плану дій щодо НАТО. Цей документ визначає цілі та конкретні кроки, які повинні бути прийняті країною-кандидатом на шляху до приєднання до альянсу. Цей план також дозволяє НАТО визначати ступінь досягнення прогресу та допомогу, яку потребує країна – кандидат [35]. У 2003 році Албанія, Хорватія та Македонія під егідою Сполучених Штатів створили ініціативну асоціацію під назвою "Адріатична статутна група", мета якої була спільним рухом по шляху інтеграції в структуру блоку, але, але У 2008 році

Македонія випала з цієї групи, з моменту вступу до вступу до Північного Атлантичного союзу Блокувала Греція.

На початку 2005 року, вперше після приєднання до Партнерства заради миру, Хорватія взяла участь у щорічних вправах НАТО. У жовтні 2006 року, успішно завершивши чотири етапи, передбачені Партнерством заради миру, Хорватія почала реалізовувати п'яту. У Декларації саміту Риги НАТО листопад 2006 р. Було відмічено значний прогрес, досягнутий Хорватія, і визначали часові рамки для прийняття цієї країни в Альянсі. У квітні 2008 року на саміті НАТО Бухарест Загреб отримав офіційне запрошення приєднатися до Північноатлантичного Союзу. Через кілька днів міністр закордонних справ Хорватія надіслав листа генеральному секретарю НАТО, який повідомив, що Загреб прийняв запрошення про початок вищезазначених переговорів. 25 березня 2009 року хорватський парламент ратифікував Північноатлантичний договір.

Хорватія потенційно могла мати труднощі на шляху його вступу в Альянс створить Словенію, з якою Хорватія суперечить питанням визначення кордонів у затоці Піраная на Адріатиці. Однак Словенський парламент ратифікував у лютому 2009 р. Угоду про вступ Хорватії в НАТО. Слід зазначити, що в той час приблизно 60% населення країни підтримували в'їзд Хорватії в альянс. У рамках її зусиль, спрямованих на приєднання до НАТО, Хорватія брала участь у миротворчих операціях, проведених під егідою Альянсу. З моменту створення стабілізаційних сил у Боснії та Герцеговині в 1996 році, Хорватія почала допомагати у підтримці військ цієї місії. У березні 1999 року, з початку кризи в Косові, Хорватія забезпечила свій повітряний простір для літаків НАТО, що беруть участь у роботі KFOR у цьому регіоні. 1 липня 2009 року Загреб відправив свого першого військового контингенту для участі в цій операції НАТО. Хорватія представлена в KFOR з трьома вертольотами та технічним персоналом, необхідним для обслуговування обладнання. Основне завдання хорватського контингенту — забезпечити перенесення персоналу та вантажу KFOR. Починаючи з лютого 2003 року, Хорватія постійно бере участь у міжнародній допомозі в Афганістані (ISAF). У грудні 2010 року хорватський парламент вирішує збільшити свій контингент в Афганістані. Відповідно до цього

рішення, 350 хорватських військ виконуватимуть свої обов'язки в ISAF у 2011 році та в 2012 році [36]. Збройні сили Хорватії, які, як правило, відповідають стандартам НАТО, беруть участь у різних вправах Альянсу. Хорватський космічний корабель включає сухопутні війська, військово-повітряні сили, військово-морський флот та підрозділи протиповітряної оборони.

Словенія та НАТО 1991–2004

У червні 1991 року, здобувши незалежність під час десятиденної війни з підрозділами Югославської армії, Словенія, покладаючись на свої історичні зв'язки з Західною Європою, почала нести плани приєднатися до Північного Атлантичного Союзу та ЄС. Такі фактори, як територіальна близькість до держав Альянсу, а також володіння однією з найбільш розвинених економік серед республік колишньої соціалістичної Федеральної Республіки Югославія, певною мірою полегшив Словенію виконати ці завдання . Вже в березні 1994 року Словенія, серед першої, приєднується до програми «Партнерство для сил», і в тому ж році стає асоційованим партнером Асамблеї Північної Атлантики [37, с. 44]. У 1995 році Любляна готує свою першу індивідуальну програму партнерства з НАТО.

У 1996 році Словенія почала брати участь у роботі Ради Північноатлантичного співробітництва, яка згодом реорганізується в Раду євроатлантичного партнерства. Того ж року Любляна, серед перших держав-членів Партнерством заради миру, прийняла пропозицію альянсу на початок індивідуального діалогу, в рамках якої вона представила ідеї щодо реконструкції своєї політичної, економічної та військової системи. У квітні 1997 року Словенський парламент прийняв декларацію про членство в НАТО, і вже в серпні Президент Республіки підписав указ про відкриття місії Словенії під НАТО. У період з 1999 по 2002 рік Словенія успішно реалізує чотири національні щорічні програми, передбачені планом підготовки до членства в НАТО. У 2002 році на саміті в Празі, Словенія, разом з Болгарією, Естонією, Латвією, Литвою, Румунією та Словаччиною, отримали запрошення на початок переговорів про вступ до Альянсу. Після закінчення цих переговорів, які проходили на двох етапах у січні 2003 року, уряд Словенії схвалив ініціативу приєднатися до країни до Північноатлантичного договору. Щоб дати законність своїм прагненням, у березні

того ж року Любляна проводить референдум щодо можливого приєднання Словенії до НАТО [38]. Плебісцит показав, що близько 66% громадян, що голосують, підтримували приєднання до Любляни до Північноатлантичного альянсу. Всього через кілька днів дев'ятнадцять постійних членів НАТО підписали протокол у Брюсселі, щоб прийняти Словенію в Альянсі. У лютому 2004 року Словенський парламент ратифікував Вашингтонський договір, і майже через місяць Словенія стала повним членом цієї організації. Слід нагадати, що ще в 1999 році Словенія могла приєднатися до Альянсу, а її запис підтримав Париж. Однак, в кінцевому рахунку, її кандидатуру було відхилено, оскільки американці вважали, що вона ще недостатньо відповідала вимогам членів НАТО.

Навіть на етапі приєднання до Північноатлантичного союзу, у серпні 1995 року Словенія відправила своїх солдатів до США для участі в маневрах кооперативного самородок, проведених у рамках програми Партнерства заради миру. Армія Словенії, яка була створена з підрозділів територіальної оборони та поліції, в даний час є сучасною і досить добре обладнана, проте, процес її реформи остаточно не завершений. Плани модернізації та зміцнення оборони країни передбачають, що до 2015 року Збройні сили Словенії остаточно приведуть до стандартів НАТО. У той же час багато уваги буде приділяти збільшення зарплати військовослужбовцям словенської армії, яка з липня 2004 року перейшла на договірний принцип набору. З моменту вступу до НАТО, Збройні сили Словенії почали брати ще більш активну участь у миротворчих операціях, проведених під егідою цього альянсу. Військовослужбовці цієї країни брали участь у міжнародній допомозі в Афганістані (ISAF), у спільному підприємстві в Боснії та Герцеговині, Македонії та Сербії. Представники збройних сил Словенії включені в командні структури блоку та беруть участь у розробці спільних розчинів НАТО [39, с. 210]. Членство в НАТО посилило безпеку Словенії та сприяло її довгостроковому розвитку, включаючи його в політичній структурі та структурі безпеки найбільш розвинених західних країн та збільшивши його статус демократичної та мирної стану, яка підтримує інтеграцію. Відповідно, преамбула Декларації зовнішньої політики Республіки Словенія 2015

свідчить про те, що основна основа забезпечення національної безпеки забезпечується членством НАТО.

Косово та НАТО 1991–2022

НАТО очолює операцію щодо підтримки миру в Косові з червня 1999 року на підтримку більш широких міжнародних зусиль щодо встановлення миру та стабільності в цій галузі. НАТО очолює операцію з підтримки миру в Косово з червня 1999 року у форматі KFOR, міжнародних сил під керівництвом НАТО, які відповідають за забезпечення стабільності у Косові. KFOR була створена, коли 78-денна повітряна кампанія НАТО була завершена проти режиму Мілошевича, спрямована на припинення насильства в Косові. Мандат операції випливає з резолюції 1244 р. Ради Безпеки ООН та Військово-технічної угоди між НАТО, Союзною Республікою Югославія та Сербією. Початкові цілі KFOR полягали в тому, щоб стримувати відновлення бойових дій, створення безпечної ситуації та забезпечити громадську безпеку та порядок, демілітаризацію армії визволення Косова, підтримку міжнародних гуманітарних зусиль та координації з міжнародною громадянською присутністю. Сьогодні KFOR продовжує сприяти підтримці безпечної та спокійної атмосфери в Косові та свободі руху для всіх. У зв'язку зі спалаху коронавірусу, KFOR повністю проводиться профілактичними заходами, рекомендованими Всесвітньою організацією охорони здоров'я для захисту військових та допомоги інституціям Косово та Евлекса. Мандат KFOR випливає з резолюції Ради Безпеки ООН 1244 від 10 червня 1999 р [40, с. 93]. Спочатку KFOR складався з близько 50 000 чоловіків та жінок з країн-членів НАТО, країн-партнерів та інших країн, які не входять до НАТО під одним командуванням та контролем. На початку 2002 року кількість KFOR зменшилася до приблизно 39 000 людей. Поліпшення ситуації з точки зору безпеки дозволило НАТО зменшити кількість військ CFRO до 26 000 людей до червня 2003 року, а потім до 17 500 людей до кінця 2003 року. Та військо-технічної угоди між НАТО та Союзною Республікою Югославія та Сербією. Сьогодні KFOR має близько 3700 військових, які надають 27 санізаторів та країн-партнерів. Він продовжує допомагати підтримувати безпечне та надійне середовище та свободу пересування для всіх людей та громад у Косові

відповідно до його мандату, що таке стримують відновлення ворожнечі та погрози Косово від Югославських та сербських сил, створення безпечного середовища та забезпечення громадської безпеки та порядку, демілітаризація Армії Визволення Косово [41, с. 17]. Скоріше за все з часом, коли ситуація з безпекою покращується, НАТО поступово коригуватиме групування сил KFOR для більш компактних та гнучких сил із меншою кількістю статичних завдань. 12 червня 2008 року НАТО розпочав додаткові завдання в Косово у координації з відповідними місцевими та міжнародними органами, що допомогло створити силові структури Косово. НАТО несе головну відповідальність за завдання безпеки, які не підходять для поліції, таких як реагування на надзвичайні ситуації, нейтралізація вибухонебезпечних предметів, управління небезпечними матеріалами, вогнегасіння та цивільного захисту.

У останні роки ситуація з безпекою продовжувала постійно вдосконалюватися. Як результат, 11–12 червня 2009 року міністри оборони країн НАТО вирішили поступово відрегулювати групування сил KFOR до так званої стримуючої присутності. На неофіційній зустрічі в Стамбулі 3-4 лютого 2010 року міністрів оборони країн НАТО повідомили військовими органами НАТО, що вони успішно досягли так званої «ворота 1» у переході до стриманої присутності, зменшивши кількість війська на землі. Близько 10 200. Перехід до воріт 2, що забезпечує загалом близько 5000 військових, було рекомендовано військовими органами НАТО та уповноважили Північноатлантичну раду 29 жовтня 2010 року. Ворота 2 були оголошені 28 лютого 2011 року [42, с. 150]. Будь-яке майбутнє рішення щодо подальшого зменшення присутності KFOR вимагатиме схвалення Північної Атлантичної ради. Держави дали зрозуміти, що будь -яке таке рішення повинно бути продиктоване збереженими позитивними умовами у цій галузі. Як окрема подія, вдосконалення в ситуації безпеки в Косові також дозволило НАТО продовжувати реалізацію процесу посиленого посилення: поступова передача безпеки об’єктів релігійної та культурної спадщини під захистом KFOR відповідно до Юрисдикція поліції Косово. До кінця 2013 року KFOR був звільнений з восьми об’єктами з особливим статусом: пам’ятник Газіместану, монастир Граханіцу, монастир зоокістів, монастир Будісавсі, монастир героя, поселення архангелів, монастир Девіча

та патріархат домашніх тварин. Лише один призначений об'єкт – монастир Дешана – в даний час залишається під постійним захистом KFOR. Окрім завдань, призначених для KFOR, НАТО також здійснює ініціативи щодо побудови потенціалу з організаціями безпеки в Косові. Ця діяльність перебуває під юрисдикцією консалтингової групи НАТО та комунікації (NALT), яка була створена в 2016 році в результаті злиття двох структур: Консультативна група НАТО, створена в 2008 році для спостереження за створенням цивільної організації НАТО. Влада Косова здійснює цивільний контроль над силами безпеки Косовою [43]. NALT безпосередньо підлягає міжнародному штабу НАТО. В даний час він включає близько 45 військовослужбовців та цивільних осіб з 13 країн-союзних та партнерських країн. Він надає практичну допомогу та консультації організаціям безпеки в Косові в таких сферах, як матеріальна та технічна підтримка, закупівлі та фінанси, розвиток сил та планування, а також розвиток лідерських якостей. Для виконання своєї місії команда в даний час розроблена в трьох напрямках розвитку: стратегія та плани, операції та підтримка.

Між Косово та НАТО в переговорах надає свою підтримку ЄС. 19 квітня 2013 р. Белград та Пріштіна домовилися про першу угоду щодо принципів нормалізації відносин за допомогою ЄС; План впровадження був узгоджений 22 травня 2013 року. НАТО відіграв важливу роль у забезпеченні дотримання угоди, а країни НАТО продовжують рішуче підтримувати угоду. На підтримку угоди про Белград та прайтин вони ініціювали програму переговорів високого рівня, організовану Європейським Союзом. Цей діалог залишається ключем до виходу з політичного глухого куточка між двома сторонами та допомагає покращити взаємозв'язок між ними. Діалог також дав новий поштовх до євро -атлантичної інтеграції Західних Балкан. У червні 2013 року Європейська рада вирішила розпочати переговори щодо приєднання до Белграда та переговорів про стабілізацію та асоціацію [44, с. 5].

2.2. Відносини Європейського Союзу з країнами колишньої Югославії

Сербія та ЄС 2006–2022

Європейська інтеграція та членство в Європейському Союзі представляють національні інтереси та стратегічні зобов'язання Республіки Сербія, а цінності Європейського Союзу – це ті самі цінності, які підтримує та прагне вдосконалювати Республіка Сербія. Республіка Сербія розглядає процес вступу до Європейського Союзу як стимул для реформ і зміцнення європейських стандартів. Європейський Союз також є найважливішим торговельним та інвестиційним партнером Республіки Сербія і дуже важливим фактором економічної стабільності країни. Сербія була визначена потенційним кандидатом в ЄС у 2003 році. Зараз Сербія отримує 3 млрд євро на розвиток до 2022 року. Інструмент допомоги перед вступом, механізм фінансування країн-кандидатів на вступ. Вона входить до п'ятірки країн-кандидатів на вступ до ЄС, поряд з Албанією, Чорногорією, Північною Македонією та Туреччиною. 1 червня 2003 року Європейська Рада в Салоніках підтвердила поширення Процесу стабілізації та асоціації на західні Балкани, і Сербія разом з п'ятьма іншими державами Західних Балкан отримала статус «потенційного» кандидата [45, с. 3]. Сербія зустрілася на півдорозі. 8 березня 2004 року було створено Управління з питань вступу до Європейського Союзу уряду Сербії. 1 жовтня 2005 року розпочалися переговори щодо підписання Угоди про асоціацію та стабілізацію між Сербією та ЄС. 3 травня 2006 року ЄС заморозив переговори, пояснивши це тим, що відсутність співпраці Сербії з Міжнародним трибуналом з морського права є недостатньою. Раніше Єврокомісія зажадала від Сербії до 30 квітня заарештувати і передати Ратко Младича в Міжнародний трибунал, який сербський уряд не зміг реалізувати. Після консультацій з головним прокурором Гаазького трибуналу Єврокомісія вирішила призупинити переговори щодо угоди. 13 червня 2007 року переговори відновилися після арешту 31 травня і екстрадиції до Міжнародного трибуналу колишнього генерала Здравка Толіміра. Через 4 дні після відновлення переговорів щодо Угоди про асоціацію та стабілізацію колишній глава сербської служби безпеки, звинувачений у злочинах проти косовських албанців, був

заарештований. 7 листопада 2007 року віце-прем'єр-міністр та Європейський комісар з питань розширення парафували Угоду про асоціацію та стабілізацію між Сербією та ЄС [46, с. 205].

Після парафування Угоди про асоціацію та стабілізацію процедура підписання була запланована на 29 квітня 2008 року. 4 квітня 2008 року прем'єр-міністр Сербії і лідер Демократичної партії Сербії Воїслав Костуніца заявив, що у зв'язку з проголошенням незалежності Косово 17 лютого 2008 року вступ Сербії до ЄС більше не стоїть на порядку денному, а відновлення переговорів стало можливим лише після досягнення згоди щодо територіальної цілісності Сербії.

Європейський Союз є головним торговельним партнером Сербії. Двостороння торгівля в 2013 році склала 16,3 млрд євро, в тому числі 9,7 млрд з ЄС до Сербії, і 6,6 млрд сербського експорту в Європейський Союз [47, с. 25]. Частка експорту з Сербії до ЄС у 2013 році становила 62,8% від усього експорту з Сербії. Ще 17,7% сербського експорту йде до країн Центральноєвропейської асоціації вільної торгівлі, які є кандидатами або «потенційними кандидатами» до ЄС. У 2013 році 61,8% імпорту до Сербії припадало на країни ЄС. Торговий баланс Сербії з ЄС негативний, хоча торговий дефіцит звужувався з 2009 по 2014 рік. У торгівлі сільськогосподарською продукцією ситуація зворотна, і Сербія експортує до ЄС більше сільськогосподарської продукції, ніж імпортує з союзу (у 2013 році понад 52% сербського сільськогосподарського експорту припадало на країни ЄС. Введення в 2014 році російського продовольчого ембарго на сільськогосподарську продукцію країн ЄС було зустрінуте сербською владою з обережністю. Побоюючись імпорту на свій ринок дешевих європейських продуктів харчування [48].

Прямі іноземні інвестиції з країн ЄС становили 76% від загальної суми прямих іноземних інвестицій у Сербію за період 2005-2014 років, у числовому вираженні за 9 років ЄС інвестував у Сербію 13,5 млрд євро. Крім того, ЄС є найбільшим донором Сербії, надаючи значну фінансову допомогу в сферах, починаючи від реформи державного управління і закінчуючи сільським господарством і захистом навколишнього середовища. Фактично, Сербія є основним одержувачем допомоги з фондів ЄС на Західних Балканах, отримуючи приблизно 200 мільйонів євро щорічно.

У період з 2001 по 2014 рік Сербія отримала понад 2,5 мільярда євро допомоги від ЄС. Тільки в рамках Програми допомоги ЄС на вступ Белград отримав 1,1 мільярда євро в період з 2007 по 2013 рік [49].

Сербія та ЄС мають політичну співпрацю. На саміті Європейської Ради в Салоніках був прийнятий Процес стабілізації та асоціації як політика ЄС щодо Західних Балкан. Процес був офіційно запущений Європейською Радою в жовтні 2004 року. У 2008 році з Сербією була підписана Угода про стабілізацію та асоціацію. У 2012 році Європейська рада затвердила Сербію як країну-кандидата, а через рік схвалила рекомендацію Комісії почати переговори з Сербією. У 2013 році набула чинності між ЄС та Сербією угода про асоціацію та стабілізацію. Перша міжурядова конференція ЄС-Сербія відбулася в січні 2014 року, а в 2015 році були відкриті перші два з 35 переговорних розділів. Станом на 2020 рік було відкрито 18 розділів переговорів, і сербська влада оголосила, що процес продовжується з використанням нової методології, узгодженої на початку того ж року. У 2018 році Єврокомісія ухвалила стратегію «Тверда перспектива розширення та розширення взаємодії ЄС із Західними Балканами». Відповідно до цієї стратегії було проведено два саміти на цю тему під час головування Болгарії у 2018 році та Хорватії у 2020 році [50].

Один з ключових стосунків Європейського союзу та Сербії є фінансовий сектор. Маючи понад 3 мільярди євро грантів за останні два десятиліття, Європейський Союз був найбільшим донором Сербії та партнером номер один у підтримці розвитку та поточних реформ. Історія партнерства бере свій початок з березня 2001 року через CARDS або Програму громадської допомоги в галузі реконструкції, розвитку та стабілізації. У 2006 році програма CARDS була замінена Тимчасовим інструментом входу, який діяв до 2013 року. Сербія отримала значну вигоду від торговельно-економічної інтеграції з ЄС [51]. ЄС традиційно був ключовим торговельним партнером Сербії, на нього припадало майже 65% загального експорту Сербії та близько 64% загального імпорту товарів Сербії у 2019 році, і подібні відсотки зберігалися протягом багатьох років. Вартість сербського експорту до ЄС зросла більш ніж утричі з майже 3,4 млрд євро у 2009 році до майже 11,3 млрд євро у 2019 році. Експорт Сербії до ЄС зростав швидше, ніж імпорт з ЄС.

Чорногорія та ЄС 2006–2022

Чорногорія – кандидат на вступ до ЄС. Її європейські перспективи були підтверджені Радою у червні 2006 року після визнання всіма державами ЄС незалежності країни. 15 вересня було встановлено політичний діалог між урядом Чорногорії та інституціями ЄС. 15 жовтня 2007 року Чорногорія підписала Угоду про стабілізацію та асоціацію та Тимчасову угоду з питань торгівлі. Перше набуло чинності 1 травня 2010 року, друге – 1 січня 2008 року. Тимчасова угода дозволила Чорногорії та ЄС застосовувати положення Угоди про асоціацію, яка на той час ще проходила процедуру ратифікації. У січні 2008 року між сторонами набув чинності договір про реадмісію. Тоді ж було підписано угоду про скасування віз між Чорногорією та Шенгенським простором. Свій практичний додаток він отримав у грудні 2009 року, коли громадяни Чорногорії отримали право в'їжджати до країн Шенгенської угоди без віз. 15 грудня 2008 року Чорногорія офіційно подала заявку на вступ до ЄС. 22 липня 2009 року європейський комісар з питань розширення Оллі Рен передав чорногорській владі опитувальний аркуш, завдання якого –допомогти підготувати доповідь про готовність країни виконувати зобов'язання членів ЄС [52]. Опитувальний лист складався з 2 178 питань, що стосуються всіх областей європейського законодавства та Копенгагенських критеріїв. Відповіді на питання мають стати основою для вирішення Єврокомісії щодо перспективи членства Чорногорії. 9 грудня прем'єр-міністр Мілo Джуканович направив до Європейської комісії відповіді на поставлені вопросы. 9 листопада 2010 року Європейська комісія рекомендувала надати Чорногорії статус країни-кандидата, наголосивши на досягненні держави, необхідних для початку офіційних переговорів про членство. 17 грудня 2010 року Чорногорія отримала офіційний статус кандидата в ЄС. У грудні 2011 року було розпочато процес приєднання з метою запустити переговори з Чорногорією у червні 2012 року. 29 червня 2012 року переговори почалися. 10 жовтня 2012 року Європейська комісія опублікувала чергову доповідь про Чорногорію – першу доповідь після початку переговорів. Комісія зробила висновок, що країна продовжує створювати функціонуючу ринкову економіку, відповідає політичним критеріям для кандидатів і підвищує свої можливості брати на себе обов'язки

членства в ЄС. 18 грудня 2012 року Чорногорія відкрила та закрила (виконала) 25 главу «Наука та дослідження». 15 квітня 2013 року країна закрила 26 розділ «Освіта та культура». 20 червня 2017 року Чорногорія продовжила закриття 30 главою «Зовнішні зв'язки». Європейський Союз – головний торговий партнер Чорногорії. У 2009 році понад 40% імпорту в країну та 48% експорту були пов'язані з ЄС. Чорногорія отримує фінансову допомогу спілки з 1998 року. З 1998 до 2006 року Чорногорія отримала 277,2 мільйонів євро, а за період 2007–2013 років через Інструмент для підготовки до вступу 235,7 мільйонів євро. Інструмент для підготовки до вступу сприяє реформам у контексті європейської інтеграції, спрямованим на підвищення ефективності інститутів, введення у національне законодавство європейських норм, покращення соціально-економічної ситуації, а також захист довкілля. Угода про асоціацію дозволяє Чорногорії брати участь у програмах спілки. У 2007–2017 країна брала участь у трьох: сьомій рамковій Програмі з досліджень та технологічного розвитку, Програмі підприємництва та інновацій та Програмі з культури [53, с. 22].

Чорногорія є країною-кандидатом у члени ЄС. Його європейська перспектива була підтверджена Радою у червні 2006 року після визнання незалежності країни державами-членами ЄС. 15 жовтня 2007 р. Чорногорія підписала Угоду про стабілізацію та асоціацію (РСА) та Тимчасову угоду з торгівлі та пов'язаних із нею питань. Останнє набуло чинності 1 січня 2008 рорку, а ССА набуло чинності 1 травня 2010 р. Підписавши Угоду про стабілізацію та асоціацію, Чорногорія офіційно погодилася на асоціацію з Європейською спільнотою та її державами-членами, тим самим прийнявши на себе відповідальність за своє європейське майбутнє. 2008 року нова країна подала заявку на членство в ЄС. У 2010 році Комісія дала позитивний висновок щодо заявки Чорногорії, визначивши 7 ключових пріоритетів, які необхідно вирішити до початку переговорів, і Рада надала їй статус кандидата. У грудні 2011 року Рада ініціювала процес вступу з метою початку переговорів у червні 2012 року. Переговори щодо вступу з Чорногорією розпочалися 29 червня 2012 року. Після восьми років переговорів про вступ були відкриті всі 33 перевірені глави, 3 з яких тимчасово закриті [54]. ЄС став головним помічником Чорногорії під час пандемії

COVID-19. Фінансова підтримка ЄС допомагає захистити здоров'я та зберегти робочі місця тисячам громадян Чорногорії. З моменту початку пандемії COVID-19 ЄС надав понад 115 мільйонів євро у вигляді грантів та пільгових кредитів. ЄС пожертвував 100 респіраторів та понад 1 мільйон одиниць захисного медичного обладнання, а кошти ЄС будуть використані для будівництва двох нових клінік та ремонту численних лабораторій у країні. У період із травня по серпень 2021 року до Чорногорії було доставлено понад 42 000 доз вакцин, щоб допомогти прискорити вакцинацію медичних працівників та інших уразливих груп. Це йде на додаток до вакцин, які Чорногорія отримала через програму COVAX, де ЄС є одним із найбільших донорів. ЄС також повністю відданий відновленню економіки. У цьому полягає мета Економічного та інвестиційного плану для Західних Балкан, який було прийнято у 2020 році. Цей план із значною сумою до 28 мільярдів євро може зробити Західні Балкани набагато привабливішими для інвестицій та змінити реалії на місцях для мешканців регіону. План зміцнить інфраструктуру, створить робочі місця, підвищить потенціал зростання місцевого бізнесу, покращить життя громадян Чорногорії та сприятиме стійкішому майбутньому.

Боснія і Герцеговина та ЄС 2003–2022

Вступ Боснії та Герцеговини до Європейського Союзу є проголошеною метою поточних відносин між двома організаціями. У 2003 році згідно з рішенням Європейської ради в Салоніках Боснія і Герцеговина була визнана ЄС «потенційною країною-кандидатом» і включена до програми розширення ЄС. Боснія і Герцеговина бере участь у процесі стабілізації та інтеграції, а торгові відносини регулюються тимчасовими угодами.

Переговори щодо Угоди про стабілізацію та асоціацію, першому кроку перед поданням заявок на членство, почалися в 2005 р. і повинні були бути завершені наприкінці 2007 р. Вони зайшли в глухий кут через розбіжності з приводу реформи поліції, на проведенні якої наполягав Союз. централізовано незалежно від утворень у Боснії та Герцеговині. Угода була ініційована 4 грудня 2007 р. і після ухвалення реформи поліції у квітні 2008 р. була підписана 16 червня 2008 р. Реформи, обіцяні Пруденційною угодою, «підвищать здатність держави відповідати вимогам процесу

інтеграції з Європейським Союзом» [55]. У червні 2015 року набула чинності Угода про стабілізацію та асоціацію. На початку 2016 року Боснія та Герцеговина подала заявку на членство. Після цього Євросоюз направив Боснії та Герцеговині анкету про приєднання до членства. У 2017 році жодних кроків до членства в Союзі не було, відповіді на анкету давалися протягом усього року. 20 червня 2018 року Європейська комісія розіслала 655 питань в анкеті. Тодішній голова президії Боснії та Герцеговини Мілорад Додік подав відповіді на додаткові питання 5 березня 2019 року. Європейська комісія опублікувала свою думку у травні 2019 року. Країна є потенційним кандидатом [56]. Боснія та Герцеговина знаходиться в самому низу з точки зору інтеграції до Євросоюзу серед країн Західних Балкан.

Боснія і Герцеговина бере участь у процесі стабілізації та соціалізації. Угода про стабілізацію та співробітництво між Боснією та Герцеговиною та Європейським Союзом була підписана в Люксембурзі 16 червня 2008 р. і набула чинності з 1 липня 2008 р. разом із Тимчасовою угодою про торгівлю та суміжні питання. Процес стабілізації та інтеграції розпочався 1 червня 2015 року. Після того, як 15 лютого 2016 року Боснія та Герцеговина подала заявку на членство в ЄС, Рада ЄС запропонувала Європейській комісії подати свій висновок щодо заявки країни на членство в ЄС. Європейська комісія опублікувала свій висновок щодо заявки країни на членство в ЄС і аналітичний звіт, що супроводжує її, у травні 2019 року. У висновку Комісія оцінила заявку БіГ на основі здатності країни відповідати критеріям, встановленим Європейською радою в Копенгагені у 1993 році. , а також у Мадриді в 1995 році, особливо щодо адміністративного потенціалу країни та умов Процесу стабілізації та асоціації. Висновок, схвалений Радою, визначив 14 ключових пріоритетів, яким БіГ має відповідати, щоб бути рекомендованим для початку переговорів про вступ до ЄС. ЄС є найбільшим торговим партнером Боснії та Герцеговини. 2020 року 60,6 % імпорту країни припадало на ЄС, а 72,3 % експорту припадало на ЄС. Боснія та Герцеговина брала участь у економічному діалозі з ЄС. Щороку країна представляє до Європейської комісії середньострокову програму економічних реформ (ERP), в якій викладаються плани щодо зміцнення макрофіскальної стабільності та усунення структурних перешкод для зростання [57]. На основі ERP БіГ щорічно зустрічається

з Комісією, державами-членами ЄС та іншими країнами розширення в рамках Економічного та фінансового діалогу, спрямованого на підготовку країни до її майбутньої участі в координації економічної політики ЄС. Після закінчення терміну дії «Порядку денний реформ» на 2015–2018 роки урядам на всіх рівнях країни необхідно провести новий набір соціально-економічних реформ у повній відповідності до політичних рекомендацій, викладених у спільних висновках Економічний та фінансовий діалог. ЄС, як і раніше, відданий підтримці цього процесу за допомогою грантів, позик та технічної допомоги.

ЄС надає значну фінансову допомогу Боснії та Герцеговині. З 1996 по 2007 рік Боснія та Герцеговина отримувала фінансову допомогу ЄС у рамках програм Phare, OBNOVA та CARDS. З 2007 року Боснія та Герцеговина отримує допомогу ЄС в основному в рамках Інструменту допомоги перед вступом, за реалізацію якого через безпосереднє управління відповідає Представництво ЄС у БіГ. Прийняття надійних галузевих стратегій залишається ключовим моментом для підготовки Боснії та Герцеговини. Боснія та Герцеговина поступово розширювала свою участь у програмах ЄС, які частково фінансуються за рахунок коштів допомоги перед вступом. В даний час БіГ бере участь у COSME, Creative Europe, Customs 2020, Europe for Citizens, Erasmus+, Fiscalis 2020, Horizon 2020 та Третьій програмі дій Союзу в галузі охорони здоров'я. На початку спалаху пандемії COVID-19 ЄС виділив 7 млн євро на задоволення невідкладних потреб системи охорони здоров'я в БіГ та 73,5 млн євро на проекти соціально-економічного відновлення. На початку травня 2021 року було мобілізовано допомогу ЄС у розмірі 13,7 млн євро на закупівлю вакцин проти COVID-19 [58]. Європейський Союз продовжує підтримувати спільну рамкову угоду про мир, підписану в Дейтоні/Парижі в 1995 році. З січня 2003 р. по червень 2012 р. Поліцейська місія Європейського Союзу у Боснії та Герцеговині надавала підтримку правоохоронним органам країни у боротьбі з організованою злочинністю та корупцією, а також надавала консультації щодо нових поліцейських законів як першої в історії місії організована Європа. У 2012 році Представництво ЄС у БіГ взяло на себе надання стратегічної підтримки правоохоронним органам БіГ. ЄС розпочав військову операцію EUFOR Althea у грудні 2004 року. Основні цілі операції

Althea включають забезпечення нарощування потенціалу та навчання збройних сил Боснії та Герцеговини.

Північна Македонія та ЄС 2000–2022

У 2000 році Північна Македонія розпочала офіційний процес зближення з Європейським Союзом і почала переговори щодо Процесу стабілізації та асоціації з ЄС, ставши першою країною на Балканах, яка не є членом ЄС, яка підписала Угоду про стабілізацію та асоціацію. 9 квітня 2001 року в Люксембурзі. Угода була ратифікована Асамблеєю Македонії 12 квітня 2001 року і набула чинності 1 квітня 2004 року. Північна Македонія розпочала формальний процес зближення з Європейським союзом у 2000 році, ініціювавши переговори про процес стабілізації та асоціації ЄС і стала першою країною на Балканах, що не є членом ЄС, та приєдналася до Угоди про стабілізацію та асоціацію 9 квітня 2001 року. Угоду ратифікував парламент Македонії 12 квітня 2001 року та набуло чинності 1 квітня 2004 р. 22 березня 2004 р. Македонія подала заявку на членство в ЄС. 6 вересня 2004 року уряд Македонії ухвалив Національну стратегію європейської інтеграції, підтриману парламентом країни через його Комісію з європейських питань [59]. 25 березня 2020 року Рада Європейського Союзу прийняла рішення розпочати переговори про приєднання, що було схвалено Європейською радою наступного дня. 17 листопада 2020 р. Болгарія заблокувала офіційний початок переговорів із країною про приєднання. Північній Македонії було запропоновано надати додаткові гарантії Болгарії, що вона дотримуватиметься договору про дружбу 2017 року, в якому розглядаються історичні питання.

Однією з перешкод для членства було питання назви Македонії та незадоволення Греції з боку Республіки щодо її назви, оскільки Греція стверджувала, що вона має на увазі територіальні амбіції стосовно власної північної провінції Греції Македонії. У той час як країна воліла називатися своєю конституційною назвою, Республіка Македонія, Європейський Союз, беручи до уваги стурбованість, висловлену Грецією, зберіг практику визнання її лише як «колишня югославська Республіка Македонія» як компроміс «тимчасового заслання», введена Організацією Об’єднань 1993 року [60]. 12 червня 2018 між прем’єр-міністром Греції Алексісом

Ципрасом і македонським представником було досягнуто Преспанську угоду, згідно з якою країна буде перейменована в «Республіку Північна Македонія». У рамках цієї угоди Греція прямо відкликала своє попереднє заперечення, дозволивши ЄС схвалити 26 червня 2018 шлях до початку переговорів про вступ.

ЄС є основним торговим партнером Північної Македонії, частку якого припадає 77,5% експорту країни та 51% імпорту. Німеччина є найбільшим торговим партнером країни, за нею слідують Велика Британія, Сербія, Китай та Греція. Експорт із країни зосереджено навколо кількох продуктів, найбільш важливими з яких є феронікелеві сплави, залізо та сталь, а також текстиль. Основними статтями імпорту є сира нафта, електроенергія, плоский прокат заліза та сталі та транспортні засоби. Республіка Північна Македонія має намір стати членом ЄС. Щоб допомогти в досягненні цієї мети, ЄС надає постійну підтримку та фінансову допомогу через проекти, щоб країна могла провести будь-які необхідні реформи. Інструмент підготовки до вступу є основним інструментом фінансування ЄС для підтримки структурних реформ у Північній Македонії та шляхів вступу країни. Країна також отримує вигоду від розрахованої на багато користувачів програми, яка виділила допомогу ЄС у розмірі 2,98 млрд євро в 2014–2020 роках для підтримки проектів регіонального значення для Західних Балкан [61]. Західно-Балканський інвестиційний фонд ЄС підтримує Північну Македонію у реалізації 23 проектів на загальну суму 2,1 мільярда євро. Інвестиції ЄС, спрямовані до Північної Македонії, досягли 163,2 млн євро та охоплюють технічну допомогу та інвестиційні роботи. Інвестиції ЄС мали важливий ефект важеля, принісши країні 181,8 мільйона грантів і 580 мільйонів євро у вигляді пільгових кредитів. Крім того, Європейський інструмент за демократію та права людини виділив 8,1 млн євро на проекти, що зміцнюють демократію та права людини у період 2007–2020 років. ЄС також пропонує підтримку через технічну допомогу та обмін інформацією., який допомагає країнам-партнерам знайомитися з законами ЄС, застосовувати їх та забезпечувати їх дотримання.

Хорватія та ЄС 1991–2013

Однією з основних цілей зовнішньої політики Республіки Хорватія було стати повноправним членом Європейського Союзу. Хорватія подала заявку на повноправне

членство 21 лютого 2003 р., а 18 червня 2004 р. набула офіційного статусу кандидата в члени ЄС. Переговори про вступ, які мали розпочатися у березні 2005 р., були відкладені, і як умова початку переговорів повна співпраця Особлива увага була приділена Гаазькому трибуналу з військових злочинів, скоєних на території колишньої Югославії. Переговори були офіційно відкриті 3 жовтня 2005 року після того, як головний прокурор Гааги підтвердив повну співпрацю Хорватії з Гаазьким судом. Переговори про членство в Європейському Союзі було поділено на кілька етапів. Перший етап, аналіз відповідності законодавства країни-кандидата європейським нормам, розпочався після відкриття переговорів (20 жовтня 2005 р.) та тривав один рік (завершився 18 жовтня 2006 р.). Переговори зосереджені на умовах, за яких країна-кандидат прийме, запровадить та застосовує acquis communautaire. А якщо ні, то переговори про зміст acquis не ведуться, оскільки переговори засновані на принципі, згідно з яким кожна держава-кандидат повинна прийняти всі acquis в ході переговорів [62]. Понад вісім років після подання заявки на членство і майже шість років переговорів, 10 червня 2011 року Європейська комісія запропонувала закрити переговори про приєднання з Хорватією. Це рішення було підтримане Європейською радою 24 червня того ж року, закликавши до закриття переговорних глав, що залишилися, до кінця червня 2011 року та підписання угоди про приєднання з Хорватією до кінця того ж року. Договір про приєднання Республіки Хорватія до Європейського союзу був підписаний у Брюсселі 9 грудня 2011 року. Одна з проблем, яка мала бути другорядною в переговорному процесі, виявилася одним великим гальмом на шляху Хорватії. Проблеми з сусідньою Словенією щодо демаркації на суші та на морі згодом посилювались у міру просування переговорів [63, с. 33]. Ключовою проблемою для Словенії була межа Хорватії в Савудриську Валі, яку Словенія вважала належною їй цілком. З цієї проблеми виникла ще одна проблема, яка ще більше загострилася, коли Словенія прийняла головування в Європейському союзі в січні 2008 року, і це проблема еко-рибальської зони, що охороняється. На думку Словенії, Хорватія не могла оголосити цю зону, доки не буде вирішено питання про кордон на морі. Сусідна Італія, яка також постраждала від цієї зони, надавала підтримку [64, с. 59]. Хоча сама Словенія жодних погроз у вигляді блокування вступу

до Євросоюзу. Позиція Євросоюзу була чіткою, беззастережна підтримка Словенії як члена Союзу, але Любляну було направлено наказ вирішити питання у формі добросусідських відносин, а не створювати проблему між Хорватією та Європейським Союзом. Договір про вступ Хорватії, в тому числі деякі зміни до Договорів ЄС, як очікувалося, були підписані в 2012 році. Процес ратифікації парламентами всіх 27 держав-членів ЄС був завершений 21 червня 2013 року, і приєднання Хорватії до ЄС відбулося 1 липня 2013 року.

Словенія та ЄС 1991–2004

Відносини між Словенією та ЄС швидко розвивалися та різко поглибилися, коли ЄС визнав нову незалежну державу, що сталося 15 січня 1992 року. Словенія ніколи не приховувала своїх європейських амбіцій, що також відбивалося у міжнародній політиці та її зовнішніх відносинах. Незабаром після визнання була угода про співпрацю між Словенією та ЄС, яка була підписана 1 вересня 1993 р. Словенія подала заявку на повноправне членство 10 червня 1994 р., коли вона також підписала Угоду про асоціацію з ЄС. Наприкінці наступного року Європейська рада дала добро на початок переговорів щодо приєднання Словенії та шести інших країн. Офіційні переговори розпочалися в останній день березня 1998 р. та завершились у грудні 2002 р. у Данії [65, с. 7]. У роки переговорного процесу предметом переговорів була передусім передача чи гармонізація словенського законодавства з європейським законодавством. Переговори було поділено на 31 область, і переговорники підготували вихідні позиції кожної з них. Головним переговорником від Словенії був міністр закордонних справ, який представляв позицію Словенії на першій конференції з приєднання та всіх наступних.

В 1996 року, через 5 років після проголошення про незалежність країни Європейський Союз уклав Угоду про асоціації зі Словенією. Після цієї дати держава направила всі свої сили та ресурси на виконання, так званих, «копенгагенських критеріїв членства». Для перетворення країни та побудови такої держави, яка буде гідною Членство в ЄС, Словенія витратила більше десяти років. Словенія поділяє принципи ринкової економіки, свободи, демократії, повазі прав людини та основних свобод, а також принцип правової держави. Все це разом і призвело до того, що

Словенія була прийнята до ЄС. Результатом багаторічних переговорів та численних реформ Словенії та ще дев'яти держав став їх вступ до Євросоюзу, який відбулося 1 травня 2004 р. Договір про вступ до Євросоюзу було підписано 16 квітня 2003 р., а Словенія фактично приєдналася до ЄС 1 травня 2004 р. Перед вступом необхідно було пройти ратифікацію в національних парламентах. У березні 2003 року Словенія як другий з кандидатів провела референдум про вступ до Союзу, на якому громадяни Словенії проголосували з екстраординарними 89 відсотками на підтримку вступу країни до європейської родини. Словенія приєдналася до нього 1 травня 2004 року. 1 травня 2004 року, коли Словенія приєдналася до Європейського Союзу, вона взяла на себе зобов'язання перейти на єдину європейську валюту — євро [66, с. 505]. На початку жовтня 2005 Словенія представила зображення словенських монет євро. З березня 2006 р. ціни на товари в країні обов'язково вказуються в обох валютах. У червні 2006 року готовність країни прийняти нову валюту підтвердили міністри фінансів спілки, а за тиждень Європарламент. Через місяць відбулася Рада Європейського союзу, яка схвалила заявку Словенії на вступ до зони євро 2007 року. Словенія запровадила євро першою з десяти країн, що приєдналися до ЄС 1 травня 2004 р.

Косово та ЄС 2008–2022

Європейський союз та Косово встановили взаємини у 2008 році, коли Республіка Косово проголосила незалежність. Головним питанням є вступ країни до європейських інтеграційних схем, оскільки Косово визнано потенційним кандидатом на вступ до ЄС. Угода про стабілізацію та асоціацію між ЄС та Косовом була підписана 26 лютого 2016 року, а 1 квітня того ж року набула чинності. 6 лютого 2018 року Єврокомісія опублікувала план, який охопив шість західнобалканських країн: Чорногорію, Сербію, Косово, Албанію, Північну Македонію та Боснію та Герцеговину. План передбачає, що всі шість цих країн можуть стати членами Євросоюзу до 2025 [67, с. 82]. У 2013 році 23 із 28 членів ЄС визнавали незалежність Косова. Країнами, які не визнають його незалежності, є Іспанія, Словаччина, Кіпр, Румунія та Греція. У результаті Європейський парламент 8 липня 2010 року ухвалив резолюцію, закликав усіх членів об'єднання визнати незалежність країни від Сербії.

У жовтні 2010 року представник Європарламенту заявив, що невизнання Косова деякими членами ЄС не буде перешкодою для приєднання країни до Шенгенської зони. Надалі низка країн, переважно, розташованих у Африці, відкликали визнання незалежності Косова. В серпні 2021 року ще 10 країн заявили у тому, що мають намір відкликати визнання Косова [68, с. 10].

Європейський Союз відіграє провідну роль у міжнародних зусиллях щодо побудови нового майбутнього для Косова з 1999 року. Косово має чітку європейську перспективу як частину ширшого регіону на Західних Балканах. Офіс Європейського Союзу у Косові відіграє ключову роль у реалізації порядку денного ЄС на території, особливо у просуванні європейських норм. Офіс забезпечує постійний політичний та технічний діалог між Косово та інститутами ЄС. ЄС також активно діє у Косові через свого Спеціального представника, який консультує та підтримує уряд Косова, координує присутність ЄС та просуває права людини та основні свободи. Крім того, місія Загальної безпекової та оборонної політики, Місія Європейського Союзу із забезпечення законності в Косові (EULEX) [69], надає підтримку відповідним правоохоронним органам у Косові на їх шляху до підвищення ефективності, стійкості, багатонаціональності та підзвітності, без політичного втручання та у повній відповідності до міжнародних стандартів у галузі прав людини та передової європейської практики.

Процес стабілізації та асоціації є основою європейської політики для відносин між ЄС та західнобалканськими країнами аж до їх можливого приєднання до Союзу. Партнерство між ЄС та Західними Балканами відповідає інтересам усіх сторін, сприяючи миру, стабільності, свободі, безпеці та справедливості, процвітанню та якості життя. СПД сприяє стабілізації та переходу до ринкової економіки, регіонального співробітництва та підготовки до вступу до ЄС. ЄС проводив регулярні зустрічі з косовською владою в рамках Діалогу процесу стабілізації та асоціації.

ЄС та косовська влада обговорюють широке коло питань політики та узгоджують наступні дії відповідно до висновків. Пленарні засідання проводяться раз на рік. Перед кожним Діалогом про процеси стабілізації та асоціації ЄС обговорює ті самі питання з місцевим громадянським суспільством. Щорічні звіти країни

оцінюють готовність країн Західних Балкан до зближення з ЄС. У 2008 році було встановлено постійний діалог між Комісією та ОГС із країн, що вступили до ЄС. Представництво Європейського Союзу у Косові веде регулярний діалог з організаціями громадянського суспільства у процесі складання Звіту про хід роботи. До складання Звіту про хід роботи організаціям громадянського суспільства пропонується зробити свій внесок у секторальні зустрічі Діалогу зі стабілізації та асоціації. Відповідно до мандату Спеціального представництва Європейського Союзу(EUSR), Секція надає владі Косова консультації та підтримку ЄС у політичних процесах, а також у моніторингу та сприянні прогресу Косова щодо політичних пріоритетів, пов'язаних з ЄС. Секція також робить свій внесок у економічний розвиток Косова, надає політичну підтримку та консультуючи косовську владу у питаннях дотримання економічних критеріїв, таких як функціонуюча ринкова економіка та здатність справлятися з конкуренцією та ринковими силами. Крім того, Секція координує присутність ЄС у Косові та забезпечує місцеве політичне керівництво Місії ЄС щодо забезпечення законності у Косові [70]. Секція, співпрацюючи з іншими колегами в офісі, також підтримує діалог за сприяння ЄС у координації із EUSR щодо діалогу Белград-Пріштіна та інших регіональних питань Західних Балкан.

Інші сфери діяльності Секції включають Косівське агентство порівняння та перевірки майна (KPCVA): начальник відділу є членом Наглядової ради, якій доручено спостерігати за роботою Косівського агентства порівняно та перевірки майна та забезпечувати його політичне керівництво та загальне керівництво. Агентство займається майновими справами, що з конфліктами. Тиждень сталого розвитку Косова: щорічний Тиждень сталого розвитку Косова, що проводиться EUSR, об'єднує учасників з усіх відповідних секторів з метою сприяння суспільному діалогу та пошуку ефективних способів стимулювання сталого розвитку та зеленого економічного зростання. У 2021 році він зосередився на Зеленому порядку денному для Західних Балкан. Спільноти, релігійна та культурна спадщина та Північ: Секція сприяє розвитку та зміцненню поваги та захисту основних прав громад, що не належать до більшості, на всій території Косова відповідно до чинного

законодавства [71]. Секція також відповідає за зміцнення захисту прав релігійних громад та релігійної та культурної спадщини Косова. EUSR співголовує на засіданнях Ради з реалізації та моніторингу разом із Міністерством довкілля, територіального планування та інфраструктури. До складу також входять Міністерство культури, молоді та спорту, ОБСЄ та Сербська православна церква. Це єдиний існуючий механізм у сфері релігійної та культурної спадщини, за допомогою якого Сербська православна церква зустрічається з владою Косова для вирішення справ, пов'язаних із збройним конфліктом та заворушеннями 2004 року. Рада працює відповідно до Закону про особливі захисні зони. Секція Верховенства закону, права людини та юридичні питання робить щоденний внесок у розвиток сектору верховенства права та просування прав людини та ґендерної рівності в Косові. Зокрема, він надає консолідовані консультації щодо законодавства ЄС уряду та парламенту протягом усього законодавчого процесу та сприяє взаємній правовій допомозі та судовому співробітництву між Косово та його зовнішніми партнерами. Секція огляду законодавчого механізму очолює спостереження за законодавством країни, метою якого є забезпечення координації та консолідації досвіду сім'ї ЄС щодо законодавства Косова. За допомогою цього Механізму Секція надає своєчасні та ефективні рекомендації місцевим установам щодо приведення проектів законодавства у відповідність до законодавства ЄС, передової європейської практики та документів, що містять контрольні показники, встановлені для Косова, такі як звіти про хід роботи, Дорожня карта лібералізації візового режиму та Процес стабілізації та асоціації. Секція взаємно-правового співробітництва у кримінальних та цивільних справах сприяє взаємній правовій допомозі та підтримує правову співпрацю між Косово та його зовнішніми партнерами, а також країнами, які не визнають Косово. Секція також надає юридичні консультації з юридичної співпраці Міністерству юстиції, розглядаючи та консультуючи щодо законодавства, міжнародних угод та стратегічних документів, що стосуються юридичної співпраці у цивільних та кримінальних справах.

Секція з прав людини сприяє розвитку та зміцненню прав людини та основних свобод відповідно до європейських та міжнародних стандартів. Секція надає технічні

консультації та політичну підтримку косовським установам з цілого ряду питань, включаючи, крім іншого, правосуддя перехідного періоду, права дітей та людей з обмеженими можливостями, свободу вираження думок та засобів масової інформації, свободу зборів, права ЛГБТ, права власності та недискримінацію. Секція гендерної рівноісті допомагає EUSR просувати гендерну рівність як найважливішу цінність для забезпечення політичної стабільності та досягнення економічного розвитку в Косові відповідно до стандартів ЄС та міжнародних стандартів. У співпраці з міжнародними партнерами Секція підтримує моніторинг, консультування та наставництво косовських установ з просування прав жінок, а саме Агентства з гендерної рівності, співробітників з гендерних питань, Національного координатора боротьби з домашнім насильством та Жіночих зборів Асамблеї Косово.

Комунікаційні зусилля Спеціального представника ЄС у Косові спрямовані на те, щоб наблизити роботу СПЕС до жителів Косова за допомогою традиційних та цифрових засобів масової інформації, організації заходів та різних інших видів комунікації. Ми забезпечуємо комунікаційну підтримку взаємодії EUSR із владою Косова, громадянським суспільством, академічними колами, меншинами та релігійними спільнотами, бізнес-спільнотою, іншими представництвами ЄС у Косові та різними міжнародними організаціями відповідно до мандату EUSR [72]. Фінансово-адміністративна секція відповідає за забезпечення ефективного оперативного функціонування офісу EUSR. Він несе пряму відповідальність за стратегічне перспективне планування ресурсів EUSR, їх розробку та розгортання, управління бюджетом, управління фінансами, контроль та звітність, підбір персоналу та управління людськими ресурсами, закупівлю послуг та проектів, а також матеріально-технічну підтримку. Секція надає повсякденні консультації з управління персоналом, виявляючи ініціативу та активну підтримку СПЕС у зміцненні внутрішньої операційної ефективності та забезпечення якості офісу, його структури та методів роботи. Офіцер служби безпеки місії очолює, направляє та керує безпекою співробітників EUSR. Співробітник служби безпеки Місії також відстежує та оцінює ситуацію з безпекою в Косові та надає аналіз безпеки та дає рекомендації EUSR та старшому керівництву з усіх питань, пов’язаних з безпекою, які стосуються офісу,

його майна та персоналу. Офіцер служби безпеки місії підтримує тісні зв’язки з національними правоохоронними органами, неурядовими організаціями, міжнародними організаціями, установами ЄС та дипломатичними представниками у сфері безпеки.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН НАТО ТА ЄС З КОЛИШНІМИ КРАЇНАМИ ЮГОСЛАВІЇ

3.1. Перспективи членства в ЄС для країн колишньої Югославії

Перспективи розвитку відносин з Сербією

Вступ Сербії до Європейського Союзу був частиною розширення ЄС з часу її кандидатури в 2012 році. Сербія офіційно подала заявку на вступ до Європейського Союзу 22 грудня 2009 року. Зараз тривають переговори про вступ. Очікується, що Сербія завершить угоду до кінця 2024 року, що дозволить їй приєднатися до блоку до 2026 року. 22 грудня 2009 року президент Сербії подав заявку на вступ Сербії до ЄС. 24 листопада 2010 року комісар Європейської комісії з питань розширення Штефан Фюле передав владі Сербії анкету, яку Єврокомісія використає для підготовки звіту про готовність для членів ЄС. Анкета складалася з 2483 питань, розділених на 6 розділів і 33 групи. Відповіді на запитання мають лягти в основу рішення Єврокомісії щодо перспектив членства Сербії. 31 січня 2011 року прем'єр-міністр Сербії надіслав відповідь Європейській комісії. 12 жовтня 2011 року Європейська Комісія опублікувала звіт про відповідність Сербії Копенгагенським критеріям, в якому рекомендувала надати Сербії статус країни-кандидата на членство в ЄС за умови, що країна продовжить свої реформи в політичній сфері і спрямує зусилля на поліпшення відносин з Косово. 24 лютого 2012 року Сербія і Косово підписали угоду, згідно з якою самопроголошена республіка отримувала право участі в регіональних міжнародних форумах на Балканському півострові, а також домовлялася про спільне управління пунктами пропуску на адміністративному кордоні [73]. Останньою перешкодою для отримання статусу країни-кандидата стала суперечка між Сербією і Румунією з приводу статусу народу влахів, пов'язаного з румунами, які володіють діалектом румунської мови. Однак 1 березня представники Румунії та Сербії підписали угоду про захист національних меншин, а Румунія відкликала свої претензії. Того ж дня, 1 березня, Європейська Рада надала Сербії статус країни-кандидата на вступ до ЄС.

Наступним важливим етапом вступу будь-якої країни до ЄС є початок формальних переговорів про вступ. Для того, щоб розпочати переговори, Сербії необхідно було продовжити зусилля з нормалізації відносин з Косово [74]. 19 квітня 2013 року Сербія і Косово уклали Брюссельську угоду, яка стосувалася врегулювання проблеми північного Косово, населеного переважно сербами, і європейської інтеграції обох сторін угоди. 22 квітня Єврокомісія відзначила нормалізацію відносин між Сербією і Косово і рекомендувала розпочати офіційні переговори з Сербією про вступ до ЄС. 28 червня 2013 року Європейська Рада вирішила розпочати переговори з Сербією не пізніше січня 2014 року. 18 грудня 2013 року Європейська Рада підтвердила своє червневе рішення і призначила першу міжурядову конференцію на 21 січня 2014 року. 21 січня в Брюсселі відбулася міжурядова конференція, яка поклала початок офіційним переговорам про вступ Сербії до ЄС. Сербію представляли прем'єр-міністр Івіца Дачич та його заступник Александар Вучич, а ЄС представляли єврокомісар з питань розширення та міністр закордонних справ Греції. У жовтні 2015 року Європейська комісія рекомендувала Європейській Раді відкрити перші переговорні розділи з Сербією до кінця 2015 року, відзначивши зусилля Сербії з врегулювання кризи біженців та нормалізації відносин з Косово, що виразилося в досягненні домовленостей 25 серпня 2015 року з питання Північного Косова та в галузі енергетики та телекомунікацій. 14 грудня 2015 року Сербія відкрила для переговорів главу 32 про фінансовий контроль і 35 про відносини з Косово. 15 вересня 2017 року єврокомісар оцінив, що Сербія може набути членства в Європейському союзі до 2025 року. єврокомісар припускає, що переговорний процес може завершитися до 2023 року, після чого ще близько двох років знадобиться на ратифікацію угоди країнами [75, с. 261].

Таким чином, вступ Сербії до ЄС, а також уже налагоджена співпраця з вищезгаданими організаціями може сприяти просуванню її інтересів на загальноєвропейському просторі. Сербія робить безліч ініціатив щодо виправлення своїх законів з метою втілення європейських стандартів.

Перспективи розвитку відносин з Чорногорією

Чорногорія стикається з екологічними, судовими та кримінальними проблемами, які можуть перешкодити її заявці. Чорногорія підписала угоду з болгарським урядом у грудні 2007 р., згідно з якою Болгарія допомагатиме Чорногорії в євроатлантичній інтеграції та інтеграції до ЄС протягом наступних трьох років. Для роботи над цими питаннями у Міністерстві закордонних справ та європейської інтеграції Чорногорії є спеціальний відділ з питань вступу до ЄС – Офіс допомоги Головному переговорнику. Метою офісу є підтримка мандата головного переговорника Чорногорії щодо членства в ЄС Зорки Кордича. 27 липня 2010 р. парламент ухвалив закон про недискримінацію, в якому сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність були включені до числа заборонених підстав для дискримінації. Це була одна з умов, яким країна мала відповідати для членства в ЄС [76, с. 32]. У Чорногорії немає власної валюти. Чорногорія, республіка-засновник Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії після Другої світової війни, пізніше використала югославський динар як офіційну валюту Союзної Республіки Югославії. У листопаді 1999 року уряд Чорногорії в односторонньому порядку визначив німецьку марку як спільну офіційну валюту з динаром, а 1 січня 2001 року динар перестав бути офіційним платіжним засобом у Чорногорії. Коли в 2002 році було введено євро і повернулася німецька марка, Чорногорія зробила те саме, і Європейський центральний банк Він почав використовувати євро без будь-яких заперечень з боку (ЄЦБ) [77]. З того часу Європейська комісія та ЄЦБ кілька разів висловлювали своє невдоволення одностороннім використанням євро в Чорногорії». У заяві, доданій до Угоди про стабілізацію та асоціацію з ЄС, говорилося: ЄС виконав критерії конвергенції (не менше 2 років у системі ERMII), які не обговорювалися до прийняття євро, але не втрутився, щоб зупинити одностороннє введення євро у Чорногорії у 2002 році. Очікується, що проблема буде вирішена в ході переговорного процесу. ЄЦБ заявив, що результати одностороннього переходу на євро «будуть оголошені найпізніше у разі можливих переговорів про членство в ЄС». Дипломати стверджували, що малоймовірно, що Чорногорія буде змушена вивести євро з обігу у своїй країні. Міністр фінансів Чорногорії Радої Жугич заявив, що «повернення до

нашої власної валюти, а потім назад до євро було б вкрай нелогічним з економічної точки зору».

Приєднання Чорногорії до Європейського Союзу (ЄС) перебуває на порядку денному майбутнього розширення організації. Державний союз Сербії та Чорногорії розпочав процес приєднання до Європейського союзу у листопаді 2005 року, коли розпочалися переговори про укладення Угоди про стабілізацію та асоціацію [78]. У травні 2006 року Чорногорія за підсумками референдуму проголосила свою незалежність, і Державна спілка Сербії та Чорногорії припинила своє існування. Сербія продовжила переговори попередньої державної освіти, а у вересні 2006 р. Чорногорія розпочала окремі переговори. Угода була парафована 15 березня 2007 і офіційно підписана 15 жовтня 2007 [79]. У 2010 році Європейська комісія дала позитивну рекомендацію щодо заявки Чорногорії на членство, визначивши сім ключових пріоритетів, які необхідно вирішити для початку переговорів, тоді як Європейська рада надала статус країни-кандидата. У грудні 2011 р. Рада ініціювала процес приєднання з метою розпочати переговори у червні 2012 р. Переговори про приєднання розпочалися 29 червня 2012 р. Оскільки відкрито 32 відділення з питань приєднання, країна має широку підтримку офіційних осіб членів Європейського союзу, і приєднання країни до організації вважається можливим до 2025 року. У своїй оцінці ходу процесу приєднання у 2016 році Європейська комісія визнала, що Чорногорія має найвищий рівень права на членство серед держав-кандидатів.

Перспективи розвитку відносин з Боснією та Герцеговиною

Прагнення Боснії та Герцеговини стати повноправним членом ЄС засноване на широкому політичному консенсусі і є одним з основних зовнішньополітичних пріоритетів Боснії та Герцеговини. Це було визначено у Стратегічних напрямках та пріоритетах реалізації зовнішньополітичних пріоритетів БіГ, прийнятих Президією у березні 2003 р., та підтверджено у Стратегії зовнішньої політики Боснії та Герцеговини на період 2018 - 2023 роках., ухваленій у березні 2018 р [80]. Інтеграція до Європейського Союзу для Боснії та Герцеговини означає заняття належного місця у європейській родині демократичних країн. БіГ та її громадяни поділяють цілі, цінності та принципи ЄС та віддані розвитку суспільства на основі системи цінностей

та досягнень європейських демократій. У той же час вони мають намір стати невід'ємною частиною сучасних європейських політичних, економічних та безпекових структур. Перспектива членства в ЄС є надзвичайно сильним стимулом для продовження вже розпочатих реформ у БіГ та ініціатором процесу, який має дозволити створити економічну, правову, організаційну та соціальну структуру, здатну діяти відповідно до правил ЄС [81]. Членство передбачає виконання політичних, економічних та правових критеріїв, суттєвою частиною яких є прийняття та впровадження законодавства ЄС. Частина політичних критеріїв стосується поступової гармонізації зовнішньої політики країн-кандидатів із зовнішньою політикою ЄС, де фактичний прогрес оцінюється у щорічних звітах про хід роботи.

Відносини між ЄС та БіГ мають конструктивний характер і ґрунтуються на взаєморозумінні. Завдання розширення та побудови ЄС є надзвичайно важливим для БіГ, а також вимагає постійної співпраці, координації та адаптації всіх верств суспільства до повної інтеграції до Союзу. У червні 1998 року, зі створенням Консультативної робочої групи ЄС/БіГ (CTF), яка надає технічну та професійну допомогу в галузі управління, нормативно-правової бази та політики, БіГ зробила перший офіційний крок до членства в ЄС. У червні того ж року ЄС та БіГ офіційно підписали «Декларацію про особливі відносини між ЄС та БіГ». Регіональне зрушення у плані інтеграції відбулося 1999 році, коли Західні Балкани явно заявили про свою відданість членству в ЄС [82]. Отже, у червні 2000 року держави-члени ЄС вирішили надати статус потенційних кандидатів усім країнам процесу стабілізації та асоціації (ПАШ), включаючи Боснію та Герцеговину. Боснія та Герцеговина офіційно стала на шлях ЄС, встановивши дипломатичні відносини з ЄС та підписавши Угоду про стабілізацію та асоціацію у 2008 році. Це створило основу для проведення правових, адміністративних, інституційних та економічних реформ як умови для зближення з ЄС. 15 лютого 2016 р. БіГ зробила перший крок до набуття статусу держави-кандидата, подавши офіційну заявку на членство в Європейському союзі голові Ради ЄС. Після цього Рада попросила Єврокомісію підготувати avis, тобто висновок про здатність та готовність БіГ до членства в ЄС, який готується на основі аналітичного інструменту політики розширення ЄС, так званого Опитувальник. У

грудні 2016 року до Боснії та Герцеговини було доставлено анкету з 3897 питаннями, метою якої є дати огляд політичної, правової, економічної та адміністративної системи країни. 28 лютого 2018 р. Боснія та Герцеговина подала відповіді на 3242 питання анкети Європейської комісії, а 4 березня 2019 р. – ще на 655 питань [83].

У стратегії для Західних Балканс лютого 2018 року Комісія заявила, що «за постійних зусиль та взаємодії Боснія та Герцеговина може стати кандидатом на членство». 29 травня 2019 р. Європейська комісія опублікувала висновок щодо заявки БіГ на членство в Європейському союзі та аналітичний звіт, в якому представлено комплексну дорожню карту реформ у БіГ у галузях демократії, верховенства права, основних прав та державного управління [84]. Європейська комісія вважає, що переговори про приєднання Боснії та Герцеговини до Європейського союзу мають бути відкриті, коли країна досягне необхідного рівня відповідності критеріям членства, і особливо політичним критеріям Копенгагена, які потребують стабільності інституцій, які конкретно гарантують демократію та верховенство закону.

Перспективи розвитку відносин з Північною Македонією

Членство в ЄС було ключовим пріоритетом для Республіки Північна Македонія з моменту здобуття незалежності. Країна є частиною процесу розширення ЄС та завжди активно підтримувала проект європейської інтеграції як унікальну модель спільного формування демократичного суспільства, стабільності та економічного процвітання. Успіх процесу реформ відзначено у восьми звітах Європейської комісії про хід роботи з Північної Македонії. Країна зуміла врегулювати дестабілізуючі внутрішні та зовнішні фактори та успішно виконала завдання, поставлені перед нею ЄС [85]. Однак Північна Македонія може дочекатися початку переговорів щодо вступу до ЄС, а отже доцільно підтвердити актуальність цього питання. Шлях європейської інтеграції Північної Македонії є успішним прикладом для багатьох країн, особливо України. Процеси формування політичної нації, набуття міжнародного визнання, наявність «македонської» та «української» проблем, дестабілізуючих факторів в обох державах схожі.

Відносини між ЄС та Північною Македонією ґрунтуються на чіткому механізмі інституційного співробітництва та активної комунікації між керівними органами

сторін. Північна Македонія відповідає всім встановленим критеріям та чітко проводить реформу у певних сферах діяльності. Позитивне завершення греко-македонського конфлікту є прикладом євроінтеграційних настроїв у країні. Негативне рішення Брюссельського саміту 2019 р. показало небажання провідних членів ЄС розширюватись за рахунок Балкан. Це рішення спричинило відставку проєвропейських сил Північної Македонії, що могло призвести до зміни курсу країни. Проте для уряду країни характерна відсутність євроскептицизму, а новообраний голова Єврокомісії та провідні партії ЄС активно підтримують Західні Балкани. Перспективи подальших досліджень ми бачимо у всебічному та ретельному вивченні перспектив вступу Північної Македонії до Європейського Союзу. Північна Македонія має проблеми на шляху до членства в ЄС, однією з проблем є офіційна назва країни. У той час як країна бажає, щоб її називали її конституційною назвою, Республіка Македонія та Європейський Союз, знаючи про побоювання Греції, зберегли практику визнання країни «колишньою югославською Республікою Македонія», що є компромісом, що допускає тимчасове посилання в країні та представлений ООН у 1993 року [86]. Оскільки Греція вже є членом Союзу, вона має право вето проти нових приєднань і часто повторювала, що заблокує членство Македонії, якщо суперечка не буде вирішена. З 2008 року вирішення цього конфлікту було додано як попередню умову для членства в ЄС 10 . З підписанням у 2018 р. угоди, яка передбачає зміну назви країни на «Північну Македонію» урядами Греції та Македонії 21 . Угода затверджена на 11 січня 2019 р. парламентом Македонії 3 та 25 січня 2019 р. грецьким парламентом 4 . Угода офіційно набирає чинності з 12 лютого 2019 року [87].

ЄС також розкритикував керівництво країни на чолі з прем’єр-міністром Миколою Груєвськи та його політику щодо албанської меншості та політизацію багатьох державних інститутів, попередивши, що ці питання можуть стати препятствием для офіційного початку переговорів про вступ. Двосторонній конфлікт також існує з Болгарією, в основному через суперечливий погляд на загальну історію 19-го та 20-го століть цих двох країн та етнічного поділу двох народів. Болгарія вступила до ЄС на 1 січня 2007 р.. Віюль 2006 р., міністр закордонних справ Болгарії

Івайло Калфін та президент Георгій Пирванов підтвердили, що підтримка Болгарією членства Македонії не буде беззастережною, особливо щодо негативного та агресивного ставлення до Болгарії та болгарської історії, македонською владою [88]. Після формування нового коаліційного уряду соціал-демократичної партії СДСМ та партії албанських меншин БДІ у травні 2017 р. було підписано угоду про добросусідство 1 березня 2017 р. між прем'єр-міністром Македонії Зораном Заєвим та його болгарським колегою Бойко Борисовим 26 . Серед іншого він передбачає розширення співробітництва між двома державами, а також підтримку Болгарією вступу Македонії до Європейського Союзу та НАТО. Однак у 2020 році процедуру приєднання Північної Македонії до Європейського Союзу заблоковано Болгарією, яка визнає македонську не як самостійну мову, а як діалект болгарської. Болгарія виступає проти визнання македонської мови через присутність македонсько-мовної меншини в країні, яку країна класифікує як болгарську. У липні 2022 року з цього питання було досягнуто згоди з Болгарією[89]. Ця угода включає поправку до конституції Македонії, згідно з якою болгари вважаються етнічною меншістю в країні.

Перспективи розвитку відносин з Косово

Приєднання Косова до Європейського Союзу входить до поточного порядку денного майбутнього розширення ЄС. Косово визнано Євросоюзом потенційним кандидатом вступ. Косово декларацію незалежності від Сербії прийняла в 2008 році 17 лютого. Незалежності не було визнано Сербією та п'ятьма з 27 країн-членів ЄС, і в результаті Європейський Союз саме по собі відноситься тільки до «Косово», з позначеною зірочкою виноскою, що містить текст, узгоджений Переговорами Белград-Пріштіна: «Це позначення не завдає шкоди позиції за статусом, і відповідає Резолюція 1244 РБ ООН та Висновок Міжнародного суду з Декларації незалежності Косова. »Це не завадило Косово продовжити набуття чинності ЄС [90]. Незважаючи на те, що декларація про незалежність не була визнана Сербією та кількома країнами-членами ЄС, не завадив Косово продовжити програму STM, спрямовану на поступову інтеграцію його національної політики в юридичних, економічних та соціальних питаннях з ЄС, щоб у якийсь момент у майбутньому вони матимуть право на членство

у ЄС. Для забезпечення стабільності на території та нейтрального правопорядку ЄС діє в Косові під егідою Місія Організації Об'єднаних Націй у справах тимчасової адміністрації в Косові (МООНК), розгортання поліцейських та цивільних ресурсів під Місією Європейського Союзу з питань верховенства закону. Угоду про стабілізацію та асоціацію ЄС та Косово підписано 26 лютого 2016 р. та набуло чинності 1 квітня 2016 р. 6 лютого 2018 року було опубліковано план розширення ЄС для охоплення шести країн Західних Балкан: Албанія, Боснія та Герцеговина, Косово, Чорногорія, Північна Македонія та Сербія. План передбачає, що усі шість претендентів можуть стати членами Європейського Союзу після 2025 року [91].

ЄС розділилися щодо своєї політики щодо Косова: 5 із 27 країн-членів ЄС (Іспанія, Румунія, Греція, Словаччина, Кіпр) не визнаючи суверенітет Косова. Косово офіційно вважається потенційним кандидатом на членство у Європейському Союзі. У жовтні 2009 року Європейська комісія наголосила у своєму щорічному звіті про просування кандидатів та потенційних кандидатів на вступ до ЄС, що Косово зіштовхнулося з серйозними проблемами, включаючи забезпечення верховенства закону, боротьбу з корупцією та організованою злочинністю, зміцнення адміністративного потенціалу та захист сербів; меншин. Лише після того, як Косово подасть заявку та отримає офіційного кандидата на членство, почнуться переговори про вступ до ЄС [92]. Міністр закордонних справ Косова, запропонував ЄС розширити до Сербії та Косова одночасно через побоювання, що, якщо Сербія буде прийнята першою, вони можуть накласти вето на членство Косова. У травні 2018 р. Болгарія – проведення ротаційного головування у Раді Європейського Союзу – організував саміт на Західних Балканах, метою якого було полегшити приєднання шести країн, включаючи зміцнення регіонального співробітництва у галузі безпеки та регіональних зв'язків.

Для успішної інтеграції Сербії та Косова до Євросоюзу потрібен діалог щодо нормалізації відносин між країнами. ЄС з 2019 року виступає у ролі головного посередника у реалізації досягнутих домовленостей, оскільки нормалізація відносин між Сербією та Косовом може бути досягнута лише під час переговорів з політичних питань.

3.2. Перспективи розвитку відносин з НАТО

Перспективи розвитку відносин з Сербією

На відміну від інших західнобалканських партнерів, Сербія не прагне вступу до Альянсу. Проте ця країна поглиблює свій політичний діалог та співробітництво з НАТО з питань, що становлять спільний інтерес. Навчальна підготовка займає важливе місце у співпраці у сфері безпеки і сербські військовослужбовці беруть участь у заходах, організованих у рамках програми партнерства заради миру [93]. Навчальна підготовка та навчання з НАТО та окремими країнами Альянсу допомагають забезпечити здатність сербських військовослужбовців до ефективної та безпечної взаємодії в рамках місій ООН та ЄС, в яких вони служать. Сербія та НАТО прагнуть надати громадськості більшого доступу до інформації про переваги співпраці з НАТО та ключових складових співробітництва між НАТО та Сербією. Широка та ефективна комунікаційна стратегія – важливий аспект співпраці по лінії партнерства заради миру [94]. Перспективи вступу Сербії до НАТО не зовсім зрозумілі. Визначальним чинником такого рішення стане воля сербського народу. Останні дослідження громадської думки показали, що 90% сербів негативно ставляться до перспективи вступу до НАТО. Наразі зовнішньополітичний принцип Сербії – військовий нейтралітет.

Перспективи розвитку відносин з Боснією та Герцеговиною

Вступ Боснії та Герцеговини до НАТО є одним із найважливіших інтеграційних процесів Боснії та Герцеговини. Поряд із приєднанням Боснії та Герцеговини до Європейського Союзу це є однією з пріоритетних цілей зовнішньої політики Боснії та Герцеговини. Процес приєднання до найбільшого військового союзу – це процес, який Боснія та Герцеговина очолює з 2006 року та підписання «Партнерства заради миру» [95]. Альянс відданий побудові довгострокового миру та стабільності в Боснії та Герцеговині з початку 1990-х років, коли він почав підтримувати зусилля міжнародного співтовариства щодо припинення конфлікту в Боснії та Герцеговині. НАТО відіграла ключову роль у виконанні Дейтонської мирної угоди шляхом

розгортання операцій з підтримки миру протягом дев'ятирічного періоду з грудня 1995 р. по грудень 2004 р. У грудні 2004 р. основна відповідальність за військові аспекти мирної угоди була передана Європейському союзу, яка з того часу проводить операцію EUFOR Althea у Боснії та Герцеговині [96]. НАТО надає підтримку очолюваній ЄС операції EUFOR Althea в рамках угод «Берлін плюс». Боснія та Герцеговина приєдналася до програми «Партнерство заради миру» у 2006 р., а у 2010 р. була запрошена приєднатися до Плану дій щодо членства.

У рамках Плану дій щодо членства співробітництво країни з НАТО організовано в рамках Програми реформ Боснії та Герцеговини. У цій Програмі реформ викладаються реформи, які уряд має намір провести, та полегшується надання підтримки НАТО цим зусиллям. Для сприяння співробітництву Боснія та Герцеговина має дипломатичну місію у штаб-квартирі НАТО, а також офіс зв'язку у Верховному штабі союзних держав у Європі (SHAPE). НАТО зберігає військовий штаб у Сараєво, основним завданням якого є надання допомоги владі Боснії та Герцеговини у проведенні реформ та виконанні зобов'язань, пов'язаних з програмою Партнерства заради мирута більш тісною інтеграцією з НАТО, а другорядним завданням є надання матеріально-технічної та іншої підтримки Силам Європейського союзу в Боснія і Герцеговина. У світлі непровокованого вторгнення Росії в Україну в 2022 році НАТО збільшує свою підтримку партнерів, включаючи Боснію та Герцеговину, щоб допомогти їм наростити свій потенціал та зміцнити свою стійкість. Міністр оборони Боснії та Герцеговини був присутній на саміті НАТО 2022 року в Мадриді, де союзники зобов'язалися активізувати цілеспрямовану практичну та політичну підтримку країни.

Партнерські відносини НАТО з Боснією та Герцеговиною є досить розвитими. Боснію та Герцеговину запросили приєднатися до Плану дій щодо членства ПДЧ у 2010 році, а у 2019 році вона представила свою першу програму реформ. Участь у програмі реформ не вирішує рішення про майбутнє членство. Боснії та Герцеговині необхідно продовжувати демократичні та оборонні реформи, щоб реалізувати свої прагнення щодо НАТО і стати незалежною демократичною державою, що добре функціонує [97]. На початку 2021 року Боснія та Герцеговина створила Комісію зі

співробітництва з НАТО, яка координує реалізацію реформ у рамках Програми реформ. Міністр оборони Боснії та Герцеговини взяв участь у саміті НАТО 2022 року в Мадриді. Союзники погодили низку додаткових політичних та практичних заходів для підтримки країни у зміцненні її стійкості, у тому числі шляхом розробки нового пакету заходів щодо нарощування оборонного потенціалу.

Перспективи розвитку відносин з Косово

Хоча Косово має багато військових і політико-інституційних можливостей для підготовки до майбутніх формальних відносин з НАТО, залишається питання, якою мірою в нинішніх обставинах можна знайти шляхи зміцнення зв'язків з Альянсом. Насамперед важливо, щоб Косово продемонструвало політичну готовність до активізації взаємодії з НАТО. Навіть якщо в короткостроковій перспективі це нереально, косовський уряд може прямо вимагати встановлення політичного діалогу. Це, ймовірно, не призвело б одразу до програми партнерства, але принаймні наміри Косова були б розкриті, і могла б мати місце певна форма політичної взаємодії. Прямо зараз між штаб-квартирою НАТО та Приштиною немає зв'язку. Косово може спробувати встановити дипломатичні відносини, дозволяючи своєму посольству в Бельгії зв'язатися зі штаб-квартирою НАТО, а також зміцнивши свої політичні відносини з країнами-членами НАТО, які визнають Косово. Такі країни, як США, Туреччина, Албанія та Хорватія, вже намагалися розтопити лід у відносинах між Косово та НАТО [98]. Активно шукаючи контакти з дружніми Косово країнами, включаючи Великобританію, Німеччину та Францію, Косово може двосторонні зв'язки з членами НАТО, що, в свою чергу, може вплинути на тих, хто не визнав у довгостроковій перспективі. Для самої НАТО взаємодія з Косово через KFOR, як і раніше, має вирішальне значення для забезпечення регіональної стабільності. Поки Косово вносить військові корективи, такі як посилення свого потенціалу, це все одно піддаватиметься критиці, як це було у разі введення нових законів про створення національної армії. Тим часом, як мост до партнерських програм та можливого майбутнього процесу вступу, НАТО могла б розглянути можливість поглиблення співпраці через «розширені рамки взаємодії» і зі свого боку [99]. Завдяки цій взаємодії

Альянс міг би допомогти Косово у реформуванні його політичної системи та інститутів.

Висновки та рекомендації Складна геополітична реальність, в якій зародилася молода держава Косова, сповнена викликів, які утримують її від участі в міжнародних організаціях, таких як НАТО. Діалог між Косово та Сербією є найважливішим завданням для Косова у довгостроковій перспективі, і доки не буде досягнуто домовленості, інтеграція в НАТО малоймовірна. Пріштіна повинна знати про військово-політичне рівняння, де кожна велика військова зміна може мати політичні наслідки. Тим не менш, у цій аналітичній записці представлені три набори рекомендацій про те, як зробити квадратним коло: Тим часом Косово може працювати над тим, щоб стати потенційним партнером або членом НАТО, який заслуговує на довіру, вже виконуючи необхідні вимоги.Це включає прихильність до необхідних реформ своєї демократичної системи, включаючи зміцнення верховенства закону та боротьбу з корупцією. Наслідуючи приклад процесу АНП між НАТО та Україною, Косово може оцінити, які реформи необхідні для відповідності принципам та стандартам НАТО. Необхідні інвестиції у свій дипломатичний корпус та створення Робочої групи НАТО. Крім прихильності до належного управління та верховенства закону, важливо, щоб косовські інститути дотримувалися бюрократичної системи, що добре функціонує, оскільки це необхідно для участі в міжнародних організаціях. Пропозиція зробити більш високі звання сил безпеки Косово доступними для особового складу косовських сербів [100]. Якщо таке ставлення поширюватиметься на діяльність сил безпеки Косово, то є шанси зробити свій внесок у регіональну безпеку, включаючи Балканську оперативну медичну групу.

Підтримка більш тісної співпраці з KFOR за допомогою навчальних програм та допомоги, а також демонстрація своєї готовності зробити свій внесок, запропонувавши війська KFOR для участі в міжнародних операціях з підтримки миру. Незалежно від цього, Косово має знати про розбіжність позицій членів НАТО щодо розширення військового потенціалу. Косово має спробувати знайти способи зміцнення зв’язків з Альянсом у нинішніх обставинах. Щоб продемонструвати свою

політичну готовність до розширення взаємодії з НАТО, Пріштіна могла б відверто попросити про встановлення політичного діалогу. Це можна зробити через надання посольству Косова в Бельгії можливості зв’язатися зі штаб-квартирою НАТО, Зміцнення політичних відносин з країнами-членами НАТО, які визнали Косово.

НАТО може розглянути можливість поглиблення співробітництва в рамках «розширених рамок співробітництва», включаючи програму «Зміцнення сумлінності». Завдяки цій взаємодії Альянс міг би допомогти Косово у реформуванні його політичної системи, інститутів та верховенства закону, а також у боротьбі з корупцією. Це створило б гладкіший шлях для майбутніх інтеграційних устремлінь Косова.

ВИСНОВКИ

Колишня Югославія ще з 1948 року почала будувати партнерські відносини з ЄЕС та НАТО, пізніше давши зрозуміти свою остаточну позицію в біполярній системі міжнародних відносин будучи співзасновником Руху Неприєднання. СФРЮ мала відкриті ринкові відносини з країнами ЄЕС та безмитний ввіз товарів. З країнами НАТО було також гарні стосунки, Югославія була членом Балканського пакту який мав за основу взаємну допомогу між Грецією, Туреччиною, країнами-членами НАТО.

Розпад Югославії супроводжувався війнами на території колишніх республік, НАТО та ЄС брали участь у ліквідування гуманітарної кризи та забезпечення безпеки в регіоні. Початок НАТО дій з бомбардування військових об'єктів Югославії було прийнято без мандату Ради Безпеки ООН та питання щодо законності цих дій відкрито до сьогодні. Включення Північної Македонії, Чорногорії, Хорватії та Словенії закрило питання потенційних конфліктів між країнами з приводу кордонів серед новими незалежними країнами.

Для забезпечення безпеки на балканському півострові необхідно досягти економічної та військової безпеки. Членство країн колишньої Югославії в НАТО є одним з ключових цілей для альянсу для забезпечення військової безпеки на балканському півострові. В рамках членства всіх країн в одній організації структура може досягти вирішення проблем та спорів. Для досягнення реальної безпеки на Балканському півострові необхідно не лише єдиним військом альянсом, а й забезпечення економічної безпеки регіону. Членство в ЄС є ключовим інструментом для досягнення цього. Майже всі країни Європи які є членами НАТО одночасно є членами Європейського Союзу за кількома винятками. Тож говорячи в контексті вступу країн колишньої Югославії в НАТО, необхідно також акцентувати увагу на економічному чиннику. Старі зв'язки Югославії та СРСР прослідковуються і в сучасних геополітичних реаліях де Росія користуючись цим використовує економічні важелі як інструмент для тиску та впливу в регіоні.

Членство Хорватії та Словенії в ЄС та НАТО допомогло досягти вирішення територіальних спорів з прикордонними територіями. Також членство в НАТО для

Косово та Сербії допоможе вирішити остаточне питання стосовно статусу Косово. Шлях до членства в НАТО є стратегічним напрямком для країн колишньої Югославії з питань безпеки, навіть для Сербії для якої членство в Північноатлантичному союзі не є ціллю на даний момент, але стратегічно забезпечення безпеки буде досягнуто лише за умови членства країни в НАТО, враховуючи амбіції Сербії до повернення Косово в склад країни, то відкртите питання Республіки Сербською в складі Боснії і Герцоговини, що може стати джерелом для витоку нового конфлікту. Також амбіції Сербії щодо повернення Косово в склад держави в багаторічній перспективі можуть спровокувати збройний конфлікт, який на балканському півострові може зачепити сусідні країни та підірвати вбудовану архітектуру безпеки Північноатлантичного альянсу.

Боснія і Герцеговина є членом Партнерства заради миру та висловила своє бажання на членство в альянсі. На сучасному етапі ведеться співпраця між країнами в галузі безпеки, реформ оборони та сектору безпеки, науці та суспільної інформації. Перспективи вступу Боснії та Герцеговини в найближчій перспективі є малоймовірними. В країні внутрішні конфлікти в вищих органах влади щодо курсу розвитку країни, найбільше невдоволення щодо вступу висловлюють представники Республіки Сербської. Країні необхідно вирішити внутрішні незадоволення стосовно інтеграції країни в НАТО. Членство країни закриє питання потенційного розгорання нового міжетнічного конфлікту в середині країни.

Членство БіГ в Північноатлантичному альянсі залежить від готовності та необхідності прийняти нового члена та проводити реформи, найближчим часом для Організації членство БіГ не є тактичним, тож організація чекає на проведення всіх необхідним реформ всередині країни, що в сучасних реаліях може тривати до десяти років. В іншому випадку, в разі загострення ситуації на Балканському півострові, прийняття країни в альянс може статися протягом одного року або більше через бюрократичні нюанси. Для ЄС БіГ є потенційним кандидатом на членство з 2003 року. БіГ та ЄС ведуть активну співпрацю в усіх напрямках внутрішньої політики, країна має найнижчий потенціал членства відносно інших країн-кандидатів. Наступними кроками необхідними для Боснії та Герцеговини є отримання статусу

кандидата, проведення переговорів з членства, який також в себе включає в подальшому підписання Договору про приєднання який ратифікується державами-членами ЄС та згода від Європейського парламенту та в певний день набути членство. Скоріше за все БіГ піде за Чорногорським сценарієм, а саме країна отримує членство в НАТО, а в подальшому в ЄС, так як в секторі безпеки більше контактів аніж в економічному.

Чорногорія приєдналась до НАТО в 2017 році, наступним кроком для країни є членство в ЄС. Чорногорія є країною з одним з найвищих перспектив стати членом Європейського Союзу під час наступного розширення. Країна веде активну співпрацю та консультації щодо реформування інституцій всередині країни.

Ситуація Косово щодо вступу в НАТО та ЄС є унікальною за своїм характером. Країна не є повноцінним суб'єктом міжнародних відносин через статус частково визнаної держави, та обмеження зовнішніх зв'язків правовим полем. Уряд частково визнаної країни та організації зацікавлені в співпраці та потенційному членству, але це обмежено правовим полем, так як п'ять країн-членів ЄС визнають суверенітет Сербії над Косово. Але НАТО та ЄС ведуть активну співпрацю з республікою, в Косово досі знаходяться міжнародні сили під керівництвом НАТО, які відповідають за забезпечення стабільності у Косові. Косово має шанси стати повноправним членом НАТО, для цього країні необхідно отримати визнання від всіх суб'єктів організації та безпосередньо від Сербії, що в перспективі є малоймовірним. Скоріше за все НАТО та Косово будуть продовжувати поглиблювати співпрацю в секторі безпеки та Країна і організація досягнуть двосторонніх договорів з гарантіями безпеки та взаємної допомоги під час конфлікту. З ЄС ситуація аналогічна, країна активно співпрацює з Європейським Союзом, та організація наголосила, що Косово є потенційним членом ЄС на момент майбутнього розширення який можливо відбудеться в 2025 році, але шанс отримання членства в організації є малоймовірним. Скоріше за все Косово та ЄС досягнуть двосторонніх відносин з питань торгівлі та свободи пересування, з відповідними обмеженнями з країнами які не визнають суверенітет Косово.

Сербія та Європейський Союз мають значно кращі стосунки ніж Сербія та НАТО. Країна є кандидатом на членство та активно співпрацює з організацією для

пришвидшення членства. Головною проблемою для членства Сербії в ЄС та НАТО є вирішення питання стосовно статусу Косово, Європейський Союз наголошував Сербії що необхідно визнати незалежність республіки для членства в організації. В відповідь на це Сербська сторона наголошує, що питання Косово не повинно бути відкритим під час переговорів стосовно членства в ЄС. Також сильною перешкодою для Сербії стало неприєднання до санкцій проти Росії через повномасштабне вторгнення в Україну, Європейський парламент закріпив це ухваливши резолюцію, де наголосив що це створює перешкоди на шляху країни до ЄС. Але це в перспективі ніяк не вплине, скоріше за все Сербія стане членом ЄС під час наступного розширення, інша ситуація в стосунках Сербії та НАТО. Членство Сербії в НАТО не є ціллю для країни найближчим часом. Проблемою в цьому питанні є відкритий діалог стосовно статусу Косова, Белград відмовляється визнавати Косово як незалежну державу та прагне в майбутньому повернути республіку в склад держави. Сьогодні країна співпрацює з Північноатлантичним альянсом в галузі безпеки, реформування сектору безпеки та науці. Скоріше за все діалог про вступ Сербії в НАТО перейде на новий рівень після вступу країни в Європейський Союз та інтеграції в Європейську економіку.

Північна Македонія з перших днів незалежності взяла курс євроінтеграцію, але через конфлікт з Грецією стосовно назви цей процес затягнувся на десятки років до того моменту поки Колишня Югославська Республіка Македонія не змінила офіційну назву на Північна Македонія. Країна набула членство в НАТО в 2020 році, наступним кроком є вступ до Європейського Союзу, скоріше за все Північна Македонія стане членом ЄС під час наступного розширення разом з Сербією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мартинов А. Західні Балкани в політичній стратегії європейського союзу. Київ : Ін-т історії України, 2021. 117 с.
2. EU-Western Balkans Zagreb summit, 6 May 2020. // European Council. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2020/05/06/ (дата звернення: 04.09.2022).
3. NATO Strategic Vision 2022 // NATO. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept-pdf (дата звернення: 01.11.2022).
4. Larsen H. B. The Western Balkans between the EU, NATO, Russia and China // ETHzurich. URL: https://www.research-collection.ethz.ch/bitstream/handle (дата звернення: 01.11.2022).
5. Петрович. П. «Настання» югославсько-єгипетських односу». Белград : Інститут сучасної історії, 2015. 312 с.
6. Мілан Т. Югославія та Балканський пакт 1953/1954. // East European quarterly. 2016. с. № 9 С. 15–22.
7. Головченко. В. Неприєднання політика. К. : Політична енциклопедія, 2011. 500 с.
8. Пархомчук. О. С. Неприєднання політика // Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т. Т. 1. 812 с.
9. Stephen T. Hosmer. The conflict over kosovo. why milosevic decided to settle when he did // Rand research brief. 2013. № 15 P. 8–9.
10. Koutrakos P. The EU common security and defense policy // Oxford university press. 2017. № 117 P. 26–30.
11. European Commission Press. EEC-Yugoslavia cooperation council ; European commission press releases database ninth session of the EEC-Yugoslavia cooperation council // European commission. 2018. №48 P. 12–28.
12. Milutin T. Hronika međunarodnih događaja // Institute of International Politics and Economics, 2004. №92. 254 p.

13. Kosanović M. Brandt and Tito: between ostpolitik and nonalignment // Historical institute Washington DC & Cambridge University press. 2009. № 62 P. 228–232.

14. Artisien P. F. Belgrade's closer links with brussels. The world today // Royal institute of international affairs. 2001. № 8. P. 5–12.

15. Nuttall S. The EC and Yugoslavia – deus ex machina or machina sine deo? // Journal of common market studies. 1994. №8 C. 2832.

16. Zašto je bivša SFRJ odbila ponudu za brzi ulazak u EU i 5 milijardi pomoći, a šta su želeli MILOŠEVIĆ I TUĐMAN" // Blic. URL: https://www.blic.rs/vesti/politika/zasto-je-bivsa-sfrj-odbila-ponudu-za-brzi-ulazak-u-eu-i-5-milijardi-pomoci-a-sta-su/m339lq6 (дата звернення 07.10.2022).

17. Relations with Serbia // NATO URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq (дата звернення: 07.10.2022).

18. Artur R. Global Monitor. // Angus Reid Institute. 2007. № 12 c. 55–59.

19. "Military independence is not isolation" // B92. 2017. № 22. c. 71–78.

20. Serbians yearn for the EU, reject joining NATO // Global monitor. 2008. №24 c. 132

21. Stefan L. NATO offers intensified dialogue to Serbia // B92. 2018. №31. c. 34-41

22. Serbia signs an information exchange agreement with NATO // Southeast European times. 2017. № 55 P. 3–9.

23. Bešić M. Montenegro, NATO and the divided society // Communist and Post-Communist Studies. 2018. № 51 P. 139–150

24. Mili P. Ruski rulet na putu za NATO // Dnevne novine. 2014 № 54. P. 32–40.

25. Jelena D. Montenegro NATO membership aspirations after the referendum on independence. // Makedonski informativni centar. URL: https://www.globsec.org /sites/default/files/2017-07/montenegro_on_the_way_to_nato.pdf. (дата звернення: 08. 10. 2022).

26. Montenegro ratified Nato membership in a historic shift to western alliance. // Associated press in cetinje. 2017. №35. P. 9.

27. Pristupljeno. Bosna i Hercegovina dostavila Program reformi u NATO // Klix. URL: https://www.klix.ba/vijesti/bih/bosna-i-hercegovina-dostavila-program-reformi-u-nato (дата звернення: 10.10.2022).

28. Pristupljeno. NATO pojasnio gdje smo: BiH je učesnik Akcionog plana i teži ka članstvu u Alijansi // Klix URL: https://www.klix.ba/vijesti/bih/nato-pojasnio-gdje-smo-bih-je-ucesnik-akcionog-plana-i-tezi-ka-clanstvu-u-alijansi (дата звернення 12.10.2022).

29. BiH napravila važne korake ka NATO-u: usvojen program reformi i formirana komisija. Klix.ba. URL: https://www.klix.ba/vijesti/bih/bih-napravila-vazne-korake-ka-nato-u-usvojena-realizacija-programa-r (дата звернення : 08.10.2022).

30. Oliver I. War and Peace in the Balkans: the diplomacy of conflict in the former Yugoslavia. London : Tauris in assoc. with New Europe, 2005. 179 p.

31. New Government of Kosovo revokes reciprocity measures on imports from Serbia // European western Balkans. 2020. №102 с. 55–60.

32. Philipp J. Germany, some EU partners oppose Serbia-Kosovo land swap // AP news. 2018. № 25 P. 17–20.

33. Regional cooperation council // Balkan barometer. URL: https://www.rcc.int/pubs/95/balkan-barometer-2020-public-opinion-survey (дата звернення 09.10.2022).

34. NATO rules out admitting new members anytime soon // Fox news. URL: https://www.google.com/search?q=NATO+rules+out+admitting+new+members+anytime (дата звернення 09.10.2022)

35. Ramet, S. P. Serbia, Croatia and Slovenia at Peace and at War: Selected Writings, 1983–2007 // Zürich: Studien zur Geschichte, Kultur und Gesellschaft Südosteuropas, 2008. 288 p.

36. Novokmet, R. R. Peacebuilding through International Territorial Administration: An Assessment of Cases of Eastern Slavonia (Croatia), Bosnia and Herzegovina and Kosovo // Balkan Social Science Review. 2013 №144. P. 175–200.

37. Maciej M. Sojusznicza operacja «allied force». Warszawa : Wydawnictwo adam marszałek. 2009. 164 p.

38. Eduard Š.. Hrvatska vojska stiže na Kosovo u proljeće 2009 // Croatian spring. 2007 № 674 P. 55–58.

39. Borovets I. Osoblyvosti protsesu intehratsii republiky khorvatiya do evropeiskogo soyuza // Mizhnarodni zviazky. №24 P. 299–303.

40. Zubovic M. Republic of Croatia's Membership in NATO. Problemy postsovetskogo prostranstva // Postsovietarea. 2019. № 53 P. 390–394.

41. Strategic Concept of the Alliance // NATO. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_27433.htm (дата звернення 11.10.2022).

42. Штоль В.В. НАТО : динаміка розвитку. К. : Наукова. книга., 2002. 176 с.

43. NATO's role in Kosovo // NATO. URL: https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48818.htm (дата звернення: 07.10.2022).

44. Калінцев Н.В. Косово у лабіринті проблем // Відлуння планети, 2016. №18 с.18–20.

45. Каменецкий М.С. Проблема Косово // Історія. 2017. № 27. С. 17.

46. Milošević A. Unintended consequences: the EU memory framework and the politics of memory in Serbia and Croatia // Heleen Touquet. 2017. № 18. P. 381-399

47. Яровий В.І. Новітня історія країн Східної Європи. К. Либідь, 2017. 269 с.

48. Guerot U. Warum Europa eine Republik werden muss // Bonn URL: https://www.bpb.de/system/files/dokument_pdf (дата звернення 13.10.2022).

49. Дуліч О. Європейська інтеграція є нашою долею // Євробюлетень. 2015. № 3. С. 8–15.

50. Божович И. Главна обележја и специфичности економских односа Републике Србије и Руске Федерације // Косовска Митровица. 2013. № 15. С. 40–58.

51. Bassuener K. No stability without accountability – the west's responsibility in Macedonia // A DPC policy paper. URL: https://www.academia.edu/12753591/No_Stability_without_Accountability_The_Wests_Responsibility_in_Macedonia_a_DPC_Policy_Paper (дата звернення: 12.10.2022).

52. SumDU Repository: Роль Європейського Союзу у залагодженні конфліктів на території колишньої Югославії // SumDU Repository URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/handle (дата звернення: 16.10.2022).

53. Кандель П. Чи загрожує Балканам дестабілізація? // Світова економіка та міжнародні відносини. 2018. № 32 С. 58–64.

54. The european union and montenegro // EEAS URL: https://www.eeas.europa.eu/montenegro/european-union-and-montenegro (дата звернення: 12.12.2022).

55. Баранов Н. Міжнародні організації конфліктного врегулювання // Конфлікти та світова політика. 2018. №6. С. 104-110.

56. Сергєєв В. Кризове регулювання ЄС: досвід взаємодії з регіональними та міжнародними організаціями, а також із «третіми країнами» // Правовий порядок. 2019 №23. С. 73–89.

57. Bosnia and herzegovina // European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/bosnia-and-herzegovina_en (дата звернення: 19.10.2022).

58. Хасбулатов Р.І 60 років історії Європейського союзу – досягнення та прорахунки // Міжнародна торгівля та торговельна політика. 2017. № 3 с. 5–22

59. Besir C. Macedonia: a new beginning? // Journal of Democracy 2018. №29. С. 143–157.

60. Marko P. New balkan turbulence challenges Europe // International crisis group. URL: https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R45739/1 (дата звернення 18.10.2022).

61. Sinisa J. Macedonia’s ruling party celebrates local election victory // BalkanInsight. 2017. №9. С. 59–63.

62. Maldini P. Croatia and the European Union. London: Routledge, 2016. 213 p.

63. Ковлер А. І. Європейська інтеграція: федералістський проект. Белград : Статут, 2016. 216 с.

64. Матвєєвський Ю.А. Інтеграційні процеси у Західній Європі // Євровісник. 2018. № 7 С. 22–27.

65. Бердичевський Я. Закордонні країни. Запоріжжя: Прем'єр. Випуск. 2003. 624 с.

66. Кріль М. Історія країн Центрально-Східної Європи. Київ: Знання, 2018. 284 с.

67. Дуліч О. Європейська інтеграція є нашою долею // Євробюлетень. 2018. № 3 С. 15–22.

68. Tamara G. Ulazak srbije u EU, civilno društvo i politička kultura // Politikon. 2021.№ 10 c. 119–131.

69. Mukat G. Lajcak visit to kosovo and serbia: dialogue will continue // EEAS. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/serbia-dialogue. (дата звернення 24.10.2022)

70. Bieber F. The Serbia-Kosovo Agreements: An eu Success Story? // Brill. 2015. № 40. C. 285–319.

71. Halim B. Kosovo challenge of integration in the European union // Kosovo Challenge of Integration in the European Union URL: https://www.eeas.europa.eu/kosovo/eu-and-kosovo_en. (дата звернення 25.10.2022).

72. Political relations between Serbia and the EU // Republic of Serbia Ministry of Foreight Affairs URL: https://www.mfa.gov.rs/en/foreign-policy/eu-integration/political-relations-between-serbia-and-eu. (дата звернення 26.10.2022)

73. Dravich M. An Overview of Agritourism Development in Serbia and European Union Countries // International Journal of Sustainable Economies Management. 2019. № 14. P. 14–22.

74. Пе К. Балканські настрої та перспективи вступу до Європейського Союзу // Влада. 2010. № 201 С. 50–53.

75. Kajosevic S. Montenegro plans a new commission to solve the Croatia border dispute // BalkanInsight. URL: https://balkaninsight.com/2021/04/28/montenegro-plans-new-commission-to-solve-croatia-border-dispute/ (дата звернення: 26.10.2022).

76. Heath R. The race for EU membership // Politico. URL: https://www.politico.eu/article/the-race-for-eu-membership-neighborhood-turkey-uk-european-commission/ (дата звернення: 27.10.2022).

77. Kajosevic S.Montenegro Targets 2025 to be Ready for EU Accession // BalkanInsight/ URL: https://balkaninsight.com/2021/03/26/montenegro-targets-2025-to-be-ready-for-eu-accession/ (дата звернення: 27.10.2022).

78. Opinion on Montenegro's application for membership of the EU // European Commission. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/opinion-montenegros-application-membership-eu-0_en (дата звернення: 27.10.2022).

79. Nelaeva A. EU-Russia Rivalry in the Balkans: Linkage, Leverage and Competition // Hein. 2016 № 16. 56-63

80. Bosnia Signs EU Pre-Membership Deal // BalkanInsight. URL: https://balkaninsight.com/2008/06/16/bosnia-signs-eu-pre-membership-deal/ (дата звернення 27.10.2022).

81. Bart M. The EU in Bosnia and Herzegovina: Powers, Decisions and Legitimacy // EUISS Occasional Paper. 2017 № 83. С. 23–28.

82. Van R. Development of pharmaceutical heroin preparations for medical co-prescription to opioid dependent patients // Depend. 2015 № 80 C . 283–295.

83. Vucheva E. Bosnia signs EU pre-accession deal // Euobserver. URL: https://euobserver.com/eu-political/26335 (дата звернення: 29.10.2022).

84. The delegation of the EU in RM // European Union External Action. URL: https://eeas.europa.eu/ delegations/republic-north-macedonia_en. (дата звернення: 29.10.2022).

85. Western Balkan leaders discuss regional cooperation in ‘little Schengen’ // Euronews. URL: https://www.euronews.com/2019/12/21/ western-balkan-leaders-discuss-regional-cooperation-in-little-schengenmeeting. (дата звернення 29.10.2022).

86. Velickovski I. Interest rate pass-through in three EU candidate countries: the case of Albania, North Macedonia and Serbia // International economics and business. 2019. № 5. С. 37–54.

87. Sokołowski M. Kryzys migracyjny a relacje macedonii z unią europejską // Przegląd Europejski. 2018. № 10. С. 163–179.

88. Heather A. The Serbia-Kosovo Normalization Process : A Temporary U.S. Decoupling // Jstor. URL: https://www.jstor.org/stable/resrep32258 (дата звернення 30.10.2022.

89. Кандель П.Є. Сербія між Косово та ЄС // Світова економіка та міжнародні відносини. 2016. № 1. С. 52–61

90. EUROPA - press releases - the EU enlargement process: a year of progress in the western Balkans and Turkey // Wayback Machine. URL: https://www.euronews.com/2019/12/21/western-balkan-leaders-discuss-regional-cooperation-in-little-schengenmeeting. (дата звернення: 29.10.2022).

91. Velickovski I. Interest Rate Pass-Through in Three EU Candidate Countries: The Case of Albania, North Macedonia and Serbia // Issues in Economics and Business. 2019. № 5. С. 37–42.

92. Tomović G. Balkan endemic plants in Central Serbia and Kosovo regions: distribution patterns, ecological characteristics, and centres of diversity // Botanical Journal of the Linnean Society. 2014. № 176. С. 173–202.

93. Кандель П.Є. Сербія між Косово та ЄС // Світова економіка та міжнародні відносини. 2009. № 1. С. 52–61.

94. EUROPA – press releases - the EU enlargement process: a year of progress in the western Balkans and Turkey // Wayback Machine. URL: https://web.archive.org (дата звернення: 29.10.2022)

95. Miščević T. The EU Accession Process: Western Balkans vs EU-10 // Hrčak. 2017. № 54. P. 185-204

96. Lakic M. NATO Approves Membership Action Plan for Bosnia // BalkanInsight. URL: https://balkaninsight.com/2018/12/05/nato-approves-membership-action-plan-with-bosnia-12-05-2018/ (дата звернення 29.10.2022).

97. Relations with Bosnia and Herzegovina // NATO. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49127. (дата звернення: 29.10.2022).

98. Figa-Talamanca N. The Role of NATO in the Peace Agreement for Bosnia and Herzegovina // Eliji. 2016. № 7. С. 164–175.